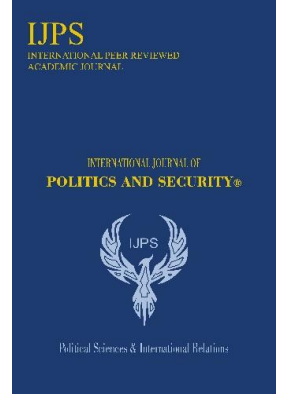


## International Journal of Politics and Security (IJPS)

ISSN: 2667-8268

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ijps>



### Avrupa Birliği'nin Dışışlerinde Demokratik Değerler Söylemi ve Eleştirisi

**Yazar:** Hakan SAMUR

**Kaynak:** International Journal of Politics and Security (IJPS) / Cilt 2 / Sayı 5 / Ekim 2020, pp.127-157

**Received Date/Geliř Tarihi** : 31.07.2020

**Accepted Date/Kabul Tarihi** : 22.09.2020

#### How to cite this article:

Samur, Hakan. "Avrupa Birliği'nin Dışışlerinde Demokratik Değerler Söylemi ve Eleştirisi". *International Journal of Politics and Security (IJPS)*, Cilt 2, Sayı 5, 2020, ss.127-157

Bu makalenin tüm hakları International Journal of Politics and Security (IJPS) Dergisi'ne aittir. Önceden yazılı izin almadan hiçbir iletişim, kopyalama ya da yayın sistemi kullanılarak yeniden yayımlanamaz, çoğaltılamaz, dağıtılamaz, satılamaz veya herhangi bir şekilde kamunun ücretli/ücretsiz kullanımına sunulamaz. Akademik amaçlı alıntılar bu kuralın dışındadır. Yazıda belirtilen fikirler yalnızca yazarına/yazarlarına aittir.



## Avrupa Birliği'nin Dışişlerinde Demokratik Değerler Söylemi ve Eleştirisi

Hakan SAMUR\*

### Özet

*Bariş, demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü ve adalet gibi normatif değerlerin, Avrupa'daki bütünleşme sürecinin üzerine inşa edildiği temel yapı taşları oldukları hem Avrupa Birliği'nin resmi söyleminde hem de geniş bir entelektüel çevrede neredeyse tartışmasız kabul edilen bir olgudur. Yine Birliğin söylemine göre, söz konusu demokratik değerler, özellikle 1990'lardan itibaren Birliğin ortak dışişleri, güvenlik ve savunma politikalarında da, üçüncü ülkelerle ilişkilerini belirlemede de öncelikle dikkate alınan başlıca kriterlerdir. Oysaki uygulamadaki durum bu idealist söylemlerle örtüşmemektedir. Bir yandan AB'nin Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası kapsamında gerçekleştirdiği askeri operasyonlarını diğer yandan da çeşitli ülkelerde ortaya çıkan askeri darbelere yönelik tepkilerini analiz etmek suretiyle bu çalışma, söylemle uygulama arasındaki farkı ortaya koymaya çalışmaktadır.*

**Anahtar Kelimeler:** Avrupa Birliği, Demokratik Değerler, OGSP, Askeri Operasyonlar, Askeri Darbe

## Discourse of Democratic Values in the Foreign Affairs of the European Union and its Criticism

### Abstract

*It is an undisputedly accepted fact for both the formal discourse of the European Union and wide intellectual circles that the normative values like peace, democracy, human rights, rule of law, and justice are the main building stones of the European unification process. Still, according to the formal discourse of the Union, particularly after the 1990s, the mentioned democratic values are the main criteria primarily considered in the common foreign, security, and defense policies of the Union and in determining the relations with the third countries. However, the situation in practice does not coincide with all these idealist discourses. Through analyzing both the military operations of the Union within the context of the Common Security and Defence Policy and the reactions of her towards the military coups in various countries, this study attempts to reveal the difference between discourse and practice.*

**Keywords:** European Union, Democratic Values, CSDP, Military Operations, Military Coup

### 1. Giriş

Uluslararası realite ekonomik ya da askeri olsun tek başına fiziki-maddi gücün (material power) ürünü değildir. Aynı zamanda bilgi, kültür, fikirler ve değerler gibi soyut unsurları içeren söylemsel güç (discursive power) üzerinden şekillendirilen bir olgudur da.<sup>1</sup> Uluslararası ilişkilere yönelik sosyal inşacı bu yaklaşım, uluslarüstü bir anlayışla kendisini inşa etmeye çalışan yani üyeler arasında tutunumu sağlayabilmek için uluslararası her hangi bir

\* Prof.Dr, Batman Üniversitesi, hsamur@hotmail.com, ORCID ID:0000-0003-1980-9347

<sup>1</sup> Emmanuel Adler, "Seizing the Middle Ground: Constructivism in World Politics", *European Journal of International Relations* 3, no. 3 (1997); Ted Hobf, "The Promise of Constructivism in International Relations Theory", *International Security* 23 (1998).



yapılanmadan daha fazla bir şekilde kendi normlarına, değerlerine ve kimliksel parametrelerine ihtiyaç duyan AB açısından özellikle geçerlidir. Askeri gücü ve savaş gibi yöntemleri değil de norm ve değerlere dayalı işbirliğini öncelikle iddiasındaki bu AB duruşunu Kantçı bir perspektiften idealist yaklaşım şeklinde adlandırmak da mümkündür.<sup>2</sup> Gerçekten de kısaca demokratik değerler diyebileceğimiz yukarıda sayılan barış, demokrasi, insan hakları ve bunlarla aynı kapsamda değerlendirilebilecek insan onuruna saygı, hukukun üstünlüğü, eşitlik ve özgürlük gibi değerler Birliğin bütünleşme sürecinin yapılandırılmasında ve hemen her türlü politika alanında atıfta bulunulan temel normatif unsurlar olmuşlardır.<sup>3</sup>

Her ne kadar 1950'ler öncesindeki son birkaç yüzyılda savaşların ve kanlı mücadelelerin eksik olmadığı bir coğrafyada, özellikle de geçen yetmiş yıl içerisinde birbirleriyle en yıkıcı bir şekilde savaşmış olan Fransa ve Almanya gibi iki devletin öncülüğünde işbirliği başlatılmış, Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Ombudsmanı gibi kurumlar oluşturulmuş ve demokratik değerlere dayalı ortak Birlik vatandaşlığı bile tesis edilmiş olsa da, Birlik düzeyinde demokratik değerlerin kalitesi ve Birliğin demokratik meşruiyeti her zaman tartışmaya açık bir konu olmuştur.<sup>4</sup> Sadece Birliğin iç düzleminde değil, Soğuk Savaşın bitmesinin ardından ortak politika oluşturma girişimlerinin ivme kazandığı dışişleri, güvenlik ve savunma konularında da demokratik değerlere dayanıldığı ve küresel ya da bölgesel meselelere idealist perspektiften yaklaşıldığı Birlik tarafından her fırsatta dile getirilmiştir. AB alanında demokratik değerlerin ne derece etkinleştirilebildiği tartışılabilir ancak bahsedilen konularda “demokratik değerlere dayalı AB” tanımlamasının çoğunlukla söylemde kaldığını ifade etmemiz mümkündür. Çalışmamızda, böyle bir Birlik tablosunun büyük oranda yanılısamadan ibaret olduğu iki grup örnek olay üzerinden ortaya konmaya çalışılacaktır. 1990'lardan itibaren Birliğin, demokratik değerlerin yok edilip soykırıma kadar gidebilen risklerin ortaya çıktığı kimi çatışma bölgelerine barış ve demokrasi götürmek adına askeri operasyonlar düzenleyerek aktif müdahalelerde bulunduğu durumlar birinci gruptaki örnekleri oluşturmaktadır. Askeri ya da sivil operasyon şeklinde somut gücü ile müdahalede bulunmasa bile, kimi ülkelerde yaşanan askeri darbelerle

<sup>2</sup> Thomas Risse-Kappen, “Exploring the Nature of the Beast: International Relations Theory and Comparative Policy Analysis Meet the European Union”, *Journal of Common Market Studies* 34, no. 1 (1996).

<sup>3</sup> Laffan Brigit, “The Politics of Identity and Political Order in Europe”, *Journal of Common Market Studies* 34, no. 1 (1996); Klaus Dieter Borchardt, *the ABC of European Union Law* (Lüksemburg: AB Yayın Ofisi, 2010), 19.

<sup>4</sup> David Beetham ve Christopher Lord, *Legitimacy and the European Union* (Essex: Addison Wesley Longman, 1998); Beate Kohler-Koch ve Berthold Rittberger (der.), *Debating the Democratic Legitimacy of the European Union* (Boulder: Rowman&Littlefield Publishers, 2007); Vivien A. Schmidt, “Democracy and Legitimacy in the European Union”, *The Oxford Handbook of the European Union*, der. Erik Jones et al (Oxford: Oxford University Press, 2012).



yani anti-demokratik gelişmelere Birliğin gösterdiği tepkiler ise ikinci gruptaki örnekleri oluşturmaktadır. Örnek olaylara geçmeden, demokratik değerlere dayalı idealist yaklaşımın Birliğin inşa sürecinde ne şekilde yer aldığına ilişkin açıklamalar yapılacaktır.

## 2. Avrupa Bütünleşmesi ve Demokratik Değerler

Kısaca demokratik değerler kavramı içerisinde topladığımız unsurlara Avrupa'nın ekonomik, sosyal ve politik bütünleşme sürecinde yapılan vurgu zaman içerisinde artmıştır. Kurucu üye durumundaki altı ve 1973 genişlemesinde katılan üç Batı Avrupa devletinin zaten iyi işleyen demokrasilere sahip oldukları var sayıldığı için ne katılım koşulu olma noktasında ne de Paris (1951) ve Roma (1958) Antlaşmalarında, söz konusu değerlere kuvvetli vurgu yapılmıştır.<sup>5</sup> Zaten çoğunlukla ekonomik entegrasyona ağırlık verilen yaklaşık ilk 15 yıllık dönemde her ne kadar demokratik değerleri öne çıkarma ihtiyacı duyulmamış olsa da, daha 1970'lerin başında bile askeri güçten ziyade ekonomik güce sahip olmasını ve hem kendi aralarındaki hem de dışarıdaki devletlerle ilişkilerini ekonomi üzerinden geliştirmesini öne sürerek Avrupa Ekonomik Topluluğunu *sivil güç* olarak tanımlama ve dünya güç denkleminde farklı bir yere oturtma girişimi olmuştur.<sup>6</sup> Duchêne'nin ekonomik araçları ön plana çıkararak oluşturduğu bu sivil güç kavramı daha sonraları oldukça popüler olmuş ve askeri gücün karşısında bizim idealist yaklaşım şeklinde ele aldığımız araçları ve normatif değerleri de kapsayacak bir içerikle kullanılmaya başlanmıştır.<sup>7</sup> Bu bakımdan makalenin akışında kimi zaman sivil güç kavramını kullanıyor olduğumuzda da temel vurgumuz normatif değerlere dayalı içeriğidir. Askeri-diktatöryel yönetimlerin sultasından kurtularak 1970'lerin ortalarından itibaren Birlik üyeliğine yönelen Yunanistan, İspanya ve Portekiz gibi devletlerin kabul edilmeleri sırasında demokratik kurumların sağlıklı işleyip işlemediği üyelik koşulu olarak gündeme getirilmiştir ancak demokratik değerler Birliğin söylem ve uygulamalarındaki asıl ağırlıklı konularını 1990'lar sonrasında kazanmışlardır. Değişen dünya konjonktürü ve gelişen demokrasi anlayışı, bu değerlerin her birini bir yandan içerik açısından zenginleştirip detaylandırırken diğer yandan da Orta ve Doğu Avrupa devletlerinin üyelikleri açısından çok

<sup>5</sup> Geoffrey Pridham, "The European Union, Democratic Conditionality and Transnational Party Linkages: The Case of Eastern Europe", *Democracy without Borders*, der. Jean Grugel (London: Routledge, 1999).

<sup>6</sup> François Duchêne, "Europe's Role in World Peace", *Europe Tomorrow: Sixteen Europeans Look Ahead*, der. Richard Mayne (Londra: Fontana, 1972).

<sup>7</sup> Sebastian Harnisch ve Hanns W. Maull, "Introduction", *Germany as a Civilian Power – The Foreign Policy of the Berlin Republic*, der. Sebastian Harnisch ve Hanns W. Maull (Manchester: Manchester University Press, 2001), 5; Jan Orbie, "Civilian Power Europe: Review of the Original and Current Debates", *Cooperation and Conflict* 41, no. 1 (2006).



daha hassas bir şekilde üzerinde durulan koşullar haline dönüştürmüştür.<sup>8</sup> Yani sadece kurumsal-prosedürel yönlerine değil, içerik açısından uygulamadaki kalitesine bakılarak da aday devletlerin demokratik değerleri ne derece içselleştirdiklerine bakılmaya başlanmış ve idealist söylem, genişleme stratejisinin ana belirleyici unsuruymuş gibi rol oynamaya başlamıştır.

Yaklaşık son otuz yıldır barış, demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü ve özgürlük kavramları sadece yeni üye kabulünde değil, neredeyse Birliğin bütün politika alanlarında bir şekilde atıfta bulunulan ve sık sık altı çizilen temel kurumsal kimlik parametreleri halini almıştır. Soğuk Savaş koşullarının geride kalmasından sonra Avrupa'daki bütünleşme hareketinin her yönüyle kendi ayakları üzerinde durma çabası ve kendi içinde derinleşme sürecine ağırlık vermesi böyle bir kimliksel yönelimin itici etkeni olmuştur. Artık ABD'nin gölgesinde hareket etmek istemeyen ve Maastricht Antlaşması'yla Avrupa Birliği ismini de alıp hem Avrupa coğrafyasında hem de uluslararası ilişkiler alanında özgün bir yapı olarak varlığını kabul ettirmek isteyen Birlik, kendisini demokratik değerler üzerinden lanse etmeye özel önem vermeye başlamıştır. Genişleme stratejisinin dışında, örneğin AB yurttaşlığından organize suçlarla mücadeleyle kadar Birliğin içişleri alanındaki her bir konu düzenlenirken, demokratik değerlerin vurgusunu ve izlerini görmek bu bağlamda örnek olarak verilebilir.<sup>9</sup> Aynı şekilde, Avrupa Komisyonu'nun tanımlamasıyla demokrasi ve bireysel haklar, serbest toplu pazarlık, piyasa ekonomisi, herkes için fırsat eşitliği, sosyal refah ve dayanışma gibi bir takım ortak değerler üzerine kurulu Avrupa Sosyal Modeli aynı idealist-normatif yapılandırmanın ekonomi ve sosyal politika alanlarındaki yansımalarını ifade etmektedir.<sup>10</sup>

Demokratik değerlere dayanma, Birliğin kendi dışındaki devlet ya da örgütlerle ilişkilerinde ise özellikle vurgulanan ve her türlü bölgesel ya da küresel gelişme karşısında Birliğin takındığı tutumun genel çerçevesini belirleyen ana söylemi oluşturmaktadır. Kimilerine göre üçüncü ülkelere yönelik ticaret politikası bile 1990'lardan itibaren sadece mal ve hizmet alım satımının ötesinde demokratik değerleri yaygınlaştırmak, az gelişmiş devletlerin sürdürülebilir kalkınmasına destek olmak ve bir takım sosyal ve çevre standartlarıyla iyi yönetim ilkelerini desteklemek amaçlarını da içerecek bir kapsama genişleyerek AB'nin sivil

<sup>8</sup> Pridham, "The European Union, Democratic Conditionality..."

<sup>9</sup> Schmidt, "Democracy and Legitimacy in the European Union"...

<sup>10</sup> Avrupa Komisyonu, *A White Paper: European Social Policy – A Way Forward for the Union*, COM (94) 333, (Brüksel: Avrupa Komisyonu, 1994).



güç olduğunun göstergesi halini almıştır.<sup>11</sup> Bu görüntüsü elbette ki sadece ekonomik ilişkilerle sınırlı kalmamıştır. Soğuk Savaşın iki kutuplu düzleminde ABD'ye ve NATO'ya dayalı olarak dışişleri ve güvenlik konseptini belirleyen AB, 1990'lardan itibaren üçüncü ülkelerle ilişkilerinde ve uluslararası krizlerde kendi "tarzını" ve farklı kategoriler içerisinde kurumsallaştırılmış networkunu oluşturmaya çalışırken her fırsatta bir demokratik değerler topluluğu olduğunun ve muhataplarıyla ilişkilerini de bu değerler üzerinden belirlediğinin altını çizmiştir. İster genel anlamda dışişleri ve güvenlikle ilgili ortak belgelerde olsun ister aday ülkelerden komşularına, eski sömürgelerinden Orta Asya devletlerine kadar her türlü bölgesel işbirliği girişimleriyle ilgili belgelerde olsun isterse de ikili işbirliği antlaşmalarında olsun demokratik değerlere atıf her zaman karşılaşılabilecek bir AB rutini halini almıştır.

AB'nin veya üye devletlerinin, demokratik değerlerle neredeyse tartışılmaz bir şekilde özdeşleştirilmesi sadece Birliğin resmi söyleminde değil pek çok entelektüelin yaklaşımında da kendisine yer bulmuştur. Soğuk Savaş sonrası dönemde gerek Avrupa çalışmaları gerekse de uluslararası ilişkiler söylemini ağırlıklı olarak kaplayan liberal-idealist yaklaşımlarda AB, uluslararası ilişkiler alanında adeta bir barış toplumunun habercisi gibi sıklıkla "sivil" veya "normatif" güç kavramlarıyla tanımlanır olmuştur.<sup>12</sup> Öyle ki Birliğin normatif güç şeklinde tanımlanmasının öncülüğünü yapan isimlerden Manners'a göre AB; varlığıyla, vaatleriyle ve eylemleriyle dünya politikasındaki statükoyu değiştirebilecek bir konumdaydı.<sup>13</sup> Hatta demokratik değerlere bağlılık birçokları tarafından o derece AB'yle özdeşleştirilmiştir ki, bu kimlik Birliği sadece anti-demokratik ya da demokrasisi tam gelişmemiş devletlerden ayırmak için kullanılmamakta, onu pek çok konuda ABD'den de ayrı konuma yerleştiren bir işleve sahip olmaktadır.<sup>14</sup> Kagan, güç olgusuna yaklaşımları bakımından ABD'nin uluslararası hukuku güvenilmez gören, askeri güce dayalı ve giderek tek taraflılığa meyleden baskıcı uluslararası ilişkiler yaklaşımının karşısına uluslararası hukuku, diplomasiyi ve müzakere yöntemini önemseyen, sorunlara barışçıl üslupla yaklaşan ve yumuşak güç araçlarına daha fazla değer

<sup>11</sup> Yonca Özer, "The European Union as a Civilian Power: The Case of the EU's Trade Policy", *Marmara Journal of European Studies* 20, no. 2 (2012), 83.

<sup>12</sup> Adrian Hyde-Price, "Normative Power Europe: A Realist Critique", *Journal of European Public Policy* 13, no. 2 (2006), 217.

<sup>13</sup> Ian Manners, "European Union, Normative Power and Ethical Foreign Policy", *Rethinking Ethical Foreign Policy: Pitfalls, Possibilities and Paradoxes*, der. D. Chandler ve V. Heins (New York: Routledge, 2006a), 118.

<sup>14</sup> Sonia Lucarelli, "EU Foreign Policy Between Telos and Identity. A Normative Reading of the Transatlantic Divide", *the Second Pan-European Conference on EU Politics: 'Implications of a Wider Europe: Politics, Institutions and Diversity'*, (2004).





veren bir Avrupa'yı konuşlandırmaktadır.<sup>15</sup> ABD'nin 2003 yılında Irak'ı işgal etmesi ve hegemonik yayılcılığını artırma eğilimini göstermesi sonrasında Habermas ve Derrida gibi iki büyük filozofun ortak imzasıyla yayınlanan ünlü metinde; bu yayılcılığa karşı ancak demokratik değerlere sahip Avrupa çıkışı<sup>16</sup> bir alternatifin yeni bir küresel düzen kurabileceği öne sürülmüştür.<sup>17</sup> İlerleyen dönemlerde de Habermas, Kantçı bir kozmopolit anlayışa dayalı barış ve hukuk düzenine ulaşma noktasında AB'nin nasıl örneklik edebileceğini tekrar etmiş (Habermas, 2007)<sup>18</sup> ya da dünyanın birçok yerinde ortaya çıkan sorunlara dikkati çekerek Birliğe, ABD'nin askeri gücünün karşısında insancıl bir imajla ve uluslararası hukuku kullanarak sürdüreceği yumuşak güce dayalı sivil bir alternatif olma misyonunu tekrar yüklemiştir.<sup>19</sup>

Belirtmek gerekir ki burada fikirlerine yer verilen entelektüeller de dâhil olmak üzere, küresel meselelere yaklaşım hususunda Birliğin başka güç merkezlerinden farkını demokratik değerlere dayanma üzerinden açıklayan kişiler ve hatta AB yetkilileri, diğer taraftan, Birlik düzleminde bu değerlerin işleyişinde ortaya çıkan sorunların giderilmesi noktasında eleştirilerde de bulunmakta ve yeni hukuki-kurumsal mekanizma önerileri sunabilmektedirler. Söylemeye çalıştığımız şu ki AB ve pek çok entelektüel açısından Birliğin (ve üye devletlerin) demokratik değerlere dayanıyor olması tartışma götürmez bir gerçektir, söz konusu değerler yüzlerce yıllık bir birikimin neticesi olarak Birliğin ruhuna işlemiştir ve bu durum küresel güç dengesindeki farkını ortaya koyma bakımından yeterli kimliksel bir niteliktir. Bu yaklaşımı savunanlar tarafından inanılarak dile getirilmektedir ki AB, demokratik değerler hususunda öncü ve örnek bir yapıdır ve onları, başka coğrafyalara yayma ve küresel meselelerin halledilmesinde yöntem olarak sunma noktasında sorumluluğa/misyona sahiptir. Demokratik değerlerin Birlik kurumlarında ve politikalarında daha da etkinleştirilebilmesi için yeni yöntem ve mekanizma arayışlarında bulunmak ise ayrı bir meseledir.

İşte bizim bu makalede somut örnekler üzerinden eleştireceğimiz husus da bu bakış

<sup>15</sup> Robert Kagan, "Power and Weakness", *Policy Review* 113 (2002).

<sup>16</sup> Habermas ve Derrida, sundukları küresel düzen alternatifinin şu aşamada ancak Birleşik Krallık'la Orta ve Doğu Avrupa Devletleri dışında kalan Birliğin "çekirdek" devletleri tarafından gerçekleştirilebileceğini öngörmüşlerdir.

<sup>17</sup> Jürgen Habermas ve Jacques Derrida, "February 15, or, What Binds Europeans Together: Plea for a Common Foreign Policy, Beginning in Core Europe", *Old Europe, New Europe, Core Europe*, der. Daniel Levy, Max Pensky ve John Torpey (Londra: Verso, 2005).

<sup>18</sup> Jürgen Habermas, "A Political Constitution for the Pluralist World Society?", *Journal of Chinese Philosophy* 34, no. 3 (2007).

<sup>19</sup> Jürgen Habermas, "Democracy in Europe: Why the Development of the EU into a Transnational Democracy is Necessary and How It is Possible", *European Journal of Law* 21, no. 4 (2015), 550.



açısıdır. Yani demokratik değerlere dayalı olma, Birlik açısından sadece yöntemsel ve araçsal eksikliklerin bulunduğu ve söz konusu eksiklikler aşıldığında etkin bir şekilde Birliği küresel düzlemde farklı kılacak tartışılmaz bir kimliksel özellik değildir. Birliğin dışişlerinde gerçekten de idealist bir ruha sahip olduğu ve küresel meseleler hususunda demokratik değerler üzerinden politika geliştirdiği sadece söylemde kalmaktadır ve ciddi manada sorgulanacak bir durumdur. Bu sorgulamayı sırasıyla Birliğin Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası (OGSP) kapsamında gerçekleştirdiği askeri operasyonları üzerinden ve Birliğin, bazı ülkelerde ortaya çıkan anti-demokratik gelişmelere verdiği tepkiler üzerinden yapmaya çalışacağız.

### 3. AB'nin Askeri Operasyonları ve Demokratik Değerler

Soğuk Savaş sonrası dönemde kendi içindeki derinleşme sürecini daha da ileri götürmeyi amaçlayan AB'nin bu yolda aşama kaydetmek istediği en kritik ortak politika alanlarından bir tanesi güvenlik ve savunma konuları olmuştur. Gelişimini aşağıda ilk alt bölümde daha detaylı bir şekilde açıklamaya çalışacağımız bu ortak politika alanları kapsamında yaklaşık otuz yıldır Birlik, dünyanın birçok yerinde ortaya çıkan sorunlara askeri ve sivil operasyonlar üzerinden müdahalelerde bulunmuştur. Barışı koruma, çatışmaları önleme, uluslararası güvenliği güçlendirme ve hukukun üstünlüğünü destekleme gibi doğrudan Birliğin idealist kimliğini yansıtan amaçlarla yapıldığı vurgulanan söz konusu operasyonlar içerisinde özellikle askeri nitelikte olanların gerçekten de bu kimlikle yani demokratik değerlere dayalı olma misyonuyla uyuşup uyuşmadığı tartışmaya açık bir meseledir. AB'nin askeri operasyonlarıyla demokratik değerlere dayalı idealist yaklaşımı arasındaki ilişkiyi seçtiğimiz üç örnek operasyon üzerinden analiz etmeye çalışacağız: 1994 Ruanda, 2003 Kongo Demokratik Cumhuriyeti (KDC) ve 2013 Orta Afrika Cumhuriyeti (OAC). Dönemsel ve coğrafi koşulların, bu ilişki hakkında ortaya çıkabilecek genel tabloda soru işaretleri oluşturmaması adına 1990'lardan itibaren yaklaşık her on yıla bir gelecek şekilde ve hepsi de Afrika kıtasında birbirine yakın politik iklimlere sahip ülkeler örnek olay seçilmiştir.

#### 3.1. OGSP'nin Gelişimi ve Demokratik Değerler Açısından Eleştirisi

Günümüz AB'sinin çekirdeğini oluşturan Batı Avrupa devletlerinin II. Dünya Savaşı sonrası dönemde ekonomik anlamda gelişmesinin ve sosyal refah devleti anlayışını uygulamasının en önemli sebeplerinden bir tanesi güvenlik meselesini ABD öncülüğündeki NATO'ya devretmesi ve pahalı askeri harcamalardan “muaf” olmasıdır.<sup>20</sup> Bu gelişmeyi

<sup>20</sup> Hyde-Price, “‘Normative’ Power Europe: A Realist Critique”, 225.





sürdürürken, gerektiğinde eski sömürgeci geçmişin izlerini devam ettirerek diğer coğrafyalarda zor kullanmaktan ya da kullananlara destek sağlamaktan da geri durmamışlardır. Soğuk Savaş süresince birçok açıdan ABD'ye “mahkûm” olmalarından dolayı, Birlik üyelerinin bu devletin dünyanın birçok yerinde gerçekleştirdiği katliamlara sessiz kalmaları açıklanabilir bir durum sayılabilir fakat bizzat kendi faaliyetleri, demokratik değerlerle hiçbir surette bağdaşmayacak cinsten olmuştur. Örneğin Fransa bir yanda Avrupa alanında çokça yüceltilen barış ve işbirliğine öncülük ederken, diğer yanda 1954-1962 yılları arasında Cezayir'de bir milyondan fazla insanın ölümüne, on binlercesinin de işkence, tecavüz ve diğer kötü muamelelere maruz kalmasına yol açacak bir politikaya imza atmıştır.<sup>21</sup> Yaklaşık aynı dönemlerde (1952-1960) Afrika'nın bir başka yerinde İngilizler Kenya'daki Kikuyu halkının neredeyse tamamını ifade eden 1,5 milyon insanı kamplara hapsederek işkence ve kötü muameleyle tabi tutmuş, binlercesini de öldürmüştü.<sup>22</sup>

Yani askeri güç meselesini zaten NATO üzerinden halletmiş ve artık birbirlerine doğrultmayı sonlandırdıkları silahları, başka coğrafyalarda kullanmaktan geri durmamış bir devletler grubunu demokratik değerlere dayalı idealist-normatif bir topluluk olarak vasıflandırmak daha o dönemler için bile pek isabetli durmamaktadır. Kaldı ki Soğuk Savaş yıllarında; Avrupa Savunma Topluluğu, Fouchet Planı, Genscher-Colombo Planı ve Batı Avrupa Birliği (BAB) gibi içerisinde askeri gücün ağırlıklı olacağı pek çok girişim bütünleşme gündeminde yer almıştı. Söz konusu girişimleri hatırlatarak aslında daha iki kutuplu dönemde bile Avrupa Topluluğu'nun sivil güç olma rolünü sorgulayan Smith; esasen bu sivil güç imajının Soğuk Savaşın sona ermesinden sonra azalan savaş ve nükleer tehdit riski ortamında daha fazla geçerlilik kazanabileceğini ve fakat AB'nin bunun tam tersi istikamette yol alarak bu imaja zarar verdiğini belirtmiştir.<sup>23</sup> Hakikaten de 1990'lar sonrasında ABD'den bağımsız, kendi ayakları üzerinde duran bir merkez olma arzusuyla demokratik değerlere dayalı bir kimlik perspektifiyle kendisini lanse eden AB, bir yandan da yeni dönemin kendine özgü tehditlerini ve güvenlik risklerini (terörizm, kitle imha silahları, bölgesel çatışmalar ve organize suçlar gibi) gerekçe göstererek askeri gücü de içerecek şekilde ortak güvenlik ve savunma politikaları

<sup>21</sup> Alistair Horne, *A Savage War for Peace: Algeria 1954-1962* (New York: New York Review Books Classics, 2006); Raphaël Branche, “Torture and Other Violations of the Law by the French Army during the Algerian War”, *Genocide, War Crimes & the West – History and Complicity*, der. Adam Jones (New York: Zed Books, 2004).

<sup>22</sup> Caroline Elkins, *Imperial Reckoning: The Untold Story of Britain's Gulag in Kenya* (New York: Henry Hold and Company, 2005).

<sup>23</sup> Karen E. Smith, “The End of Civilian Power EU: A Welcome Demise or Cause for Concern?”, *The International Spectator* 35, no. 2 (2000), 13.



oluşturmanın arayışına girmiştir. Bu çalışmanın esas üzerinde durduğu konu Birliğin değerlere dayalı söyleminin uygulamadaki karşılığını sorgulamak olduğu için, ortak güvenlik ve savunma politikası alanlarındaki hukuki-kurumsal gelişim sürecini kısaca aktarmak yeterli olacaktır.<sup>24</sup>

Ortak Dışişleri ve Güvenlik Politikası'nın (ODGP) Maastricht Antlaşması'nın üç temel sütunundan biri haline getirilmesi ile başlayan bu süreç; AB'nin güvenlik ve savunmasının BAB üzerinden yürütülmesi ve BAB'ın işlevlerinin de 1992 yılında gerçekleştirilen konferans sonrasında Petersberg Görevleri olarak ünlenen bir listeye belirlenmesiyle devam etmiştir. Birliğe ait silah ve asker kapasitesi oluşturulmasının da gerekçelerini ortaya koyan söz konusu listede sayılan görevlerin yani insani yardım ve kurtarma, barışı koruma, kriz yönetimi ve çatışmalardan sonra istikrarın sağlanması hususlarının Birliğin demokratik değerlere dayalı kimliği ile örtüştüğü ifade edilebilir. Petersberg görevleri kapsamında işlevsel ve BAB kapsamında kurumsal çerçevesi belirlenmiş olsa bile ortak güvenlik ve savunma konsepti, yeterli askeri ve teknolojik donanımı olmayan bir üyeler Birliği tarafından gerçekleştirilemeyeceği için, daha başlangıçtan itibaren NATO imkânlarına bağımlı eski durumun büyük oranda devam ettirilmesini zorunlu kılmıştır. Ekim 1997'de imzalanan Amsterdam Antlaşması'yla ODGP'nin işlevsel bir parçası olarak Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası<sup>25</sup> tesis edilmiş ve Birliğin kendi askeri gücünü oluşturma çabaları hız kazanmıştır. Askeri operasyonlar yapabilecek bir Avrupa ordusunun kurulması meselesi ilk olarak 1998'de Saint Malo Zirvesi'nde gündeme getirilmiş, BAB'ın görevleri 1999 Köln Zirvesi'nde OGSP kapsamında doğrudan Birlik bünyesine aktarılmış ve 2009 Lizbon Antlaşması'yla Dışişleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilciliği ile Dış İlişkiler Servisi gibi kurumsal yenilikler getirilmiştir. Buna rağmen Birliğin, NATO'dan bağımsız askeri ve sivil operasyonlar için ekipman ve manevra kabiliyeti oldukça sınırlı bir düzeyde kalmıştır. Elbette ki bütün bu zirvelerde, toplantılarda, antlaşmalarda bir yandan askeri gücün etkin kılınması için yoğun çaba harcanırken diğer yandan da ortak güvenlik ve savunma konusundaki çabaların tamamen barışı ve demokratik değerleri yayma ve koruma hedefiyle sarf edildiği de devamlı olarak yinelenmiştir. Örneğin Aralık 1999 Helsinki Zirvesi'nde, Petersberg görevlerinden sorumlu olacak 50-60 bin personelden, bunun yanında uçak ve gemi filosundan oluşacak ve otonom

<sup>24</sup> Söylem-uygulama farklılıklarına ilişkin burada ele alınan bazı hususlar da dâhil, güvenlik ve savunma politikalarının hukuki-kurumsal gelişim sürecine ilişkin daha geniş açıklamaları içeren bir başka çalışmamız: Hakan Samur, "Avrupa Birliği'nde Güvenlik Meselesi ve Türkiye", *Avrupa Birliği'nin Uluslararası İlişkileri ve Türkiye*, der. İlhan Sağsen ve Mehmet Dalar (Ankara: Orion Kitabevi, 2018)

<sup>25</sup> Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası 2009'da yürürlüğe giren Lizbon Antlaşmasıyla Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası'na (OGSP) dönüştürülmüştür. Bu bakımdan çalışmamızda bu ikinci kavram kullanılmıştır.



eylem kapasitesine sahip bir askeri birlik kurma kararı alınırken, buradaki amacın uluslararası barışa ve güvenliğe katkı sağlamak olduğu ifade edilmiştir.<sup>26</sup> Aynı şekilde Aralık 2003'te kabul edilen Avrupa Güvenlik Stratejisi de<sup>27</sup> terörizm, kitle imha silahlarının yayılması, bölgesel çatışmalar, kötü yönetilen devletler, organize suçlar gibi devasa tehditlerle mücadele edilirken demokratik değerlere dayanılacağını vurgulamıştır.<sup>28</sup>

Pek çok uzman, Birliğin askeri yönden sınırlı bir kapasiteye sahip olmasını ve halen sivil güç yaklaşımına ağırlık vererek OGSP'yi sürdürmeye çalışmasını onun idealist yaklaşıma gösterdiği bağlılıkla açıklamaktadırlar. Kirste ve Maull'un sıkça atıfta bulunulan ve insani kriz durumlarında sivil güç niteliğindeki yapıların da "son çare (ultima ratio)" olarak gerekiyorsa silahlı güce başvurabileceği şeklindeki yaklaşımlarından hareketle, Petersberg görevleri kapsamında başvurulacak silahlı yöntemlerin AB'yi sivil güç olma vasfından çıkarmayacağını öne sürenler olmuştur.<sup>29</sup> Hatta kimilerine göre, "son çare" gerekçesine başvurmadan bile Birliğin öncelikli görüntüsü sivil güç şeklindedir ve bu bakımdan zaman zaman askeri güce başvurması bu görüntüyü değiştirmeyecektir.<sup>30</sup> Askeri güç sadece sivil güce bağlı bir konumdadır.<sup>31</sup> Bu düşüncede olanların dayandıkları bir argüman da askeri yöntemlere başvursa bile AB'nin ulaşmak istediği sonuçlar sivil çerçevede değerlendirilecek içeriklerdi.<sup>32</sup> Buna göre; her ne kadar askeri gücünü oluşturmaya çalışsa da, küresel düzeyde insan güvenliğini ve barışı amaçlaması, ortak güvenlik ve savunma politikasını normatif bir anlayışla yapılandırmasının göstergesidir.<sup>33</sup> Birlik; çatışmaların önlenmesi hususundaki girişimlerinde insan hakları, hukukun üstünlüğü, demokrasi ve özgürlük gibi ilkelere yer vermiş<sup>34</sup> ve dünya politikasının alışılmış standartlarını ve çözüm yollarını değiştirmişti.<sup>35</sup> AB'nin güvenlik

<sup>26</sup> Avrupa Parlamentosu, *Helsinki European Council 10 and 11 December 1999 Presidency Conclusions*, [https://www.europarl.europa.eu/summits/hell\\_en.htm](https://www.europarl.europa.eu/summits/hell_en.htm) (14.06. 2020).

<sup>27</sup>2016 yılında Avrupa Global Stratejisi ismini almıştır.

<sup>28</sup> AB Konseyi, *European Security Strategy – A Secure Europe in a Better World* (Brüksel: Konsey Genel Sekreterliği, 2009).

<sup>29</sup> Annette Jüneman, "Repercussions of the Emerging European Security and Defence Policy on the Civil Character of the Euro-Mediterranean Partnership", *Euro-Mediterranean Relations After September 11*, der. Annette Jüneman (London: Frank Cass, 2004), 39.

<sup>30</sup> Hannah Boie, *Civilian Power – An Analysis of Euro-Mediterranean Relations* (Berlin: Lit Verlag, 2009), 94.

<sup>31</sup> Henrik Larsen, "The EU: A Global Military Actor?", *Cooperation and Conflict* 37, no. 3 (2002), 287.

<sup>32</sup> Karen E. Smith, "Beyond the Civilian Power EU Debate", *Politique Européenne* 3, no. 17 (2005), 71.

<sup>33</sup> Mary Kaldor, "The EU as a New Form of Political Authority: The Example of the Common Security and Defence Policy", *Global Policy* 3, Ek 1 (2012).

<sup>34</sup> Emil J. Kirchner, "The Challenge of European Union Security Governance", *Journal of Common Market Studies* 44, no. 5 (2006).

<sup>35</sup>Ian Manners, "Normative Power Europe: A Contradiction in Terms?", *Journal of Common Market Studies* 40, no. 2 (2002); Ian Manners, "Normative Power Europe Reconsidered: Beyond the Crossroads", *Journal of European Public Policy* 13, no. 2 (2006b), 118.



amacıyla gerçekleştirdiği uluslararası müdahalelerinin büyük çoğunluğunun sivil misyonlardan oluşması, askeri misyonların bile barışı koruma ve asayiş sağlama amaçlı olması zaten bunun en açık yansımasıydı.<sup>36</sup>

Oysaki Smith'in yerinde analiziyle, bir yandan ortak savunma politikası oluşturma yönünde ortaya konan irade diğer yandan İsveç ve Finlandiya gibi geleneksel olarak nötral konumdaki devletlerin bile Birliğin müdahale gücünün artırılması yönündeki arzuları, AB'nin demokratik değerlere dayalı sivil bir güç olma iddiasını oldukça zayıflatmıştır.<sup>37</sup> Pratiğe dönüştürülemez de, tek başına Aralık 1999 Helsinki Zirvesi'nde detaylı bir şekilde yapısı kararlaştırılan askeri gücün boyutları dikkate alındığında Birliğin ortak savunma konusundaki iradesinin ne derece sivil güce ve idealist-normatif zemine dayanmak istediği anlaşılabilir. Kaldı ki silahlanma politikasının Avrupalılaşması ve Birlik içindeki silah endüstrisinin işbirliği içerisinde yeniden yapılandırılması hususundaki faaliyetlerin 1990'lardan itibaren sürekli olarak artması da göz ardı edilemez.<sup>38</sup> Kagan'ın belirttiği gibi barışa dayalı strateji kültürü Avrupalılar açısından görece yeni bir olgudur, tarihsel çerçevede sahip olunan askeri üstünlüğün kaybedilmesinden sonra ortaya çıkmıştır ve söz konusu askeri kapasiteyi yeniden hala kazanamadıkları için de ekonomi ve diğer yumuşak güç unsurlarına öncelik vermektedirler.<sup>39</sup> Bir anlamda Soğuk Savaş sonrası dönemde kendi askeri kapasitesini yükseltmeyi ne kadar istese de Birlik, olayın mali boyutu muazzam bir yük getireceği için bunu başaramamış ve "mecburi" olarak demokratik değerlere dayalı alternatif bir dış ilişkiler söylemine sarılmak durumunda kalmıştır.

Aynı şekilde, daha 1970'lerden beri ekonomik araçlar üzerinden üçüncü ülkelerle ilişkilerini kurduğu için AB'yi sivil güç olarak tanımlama ve ekonomik ilişkilerini kurarken bile demokratik değerlerin yaygınlaştırılmasına çabalaması üzerinden idealist bir yapı olarak göstermeye çalışma da ciddi bir yanılmalıdır. Demokratik değerlere devamlı vurgu yapmasına rağmen Birlik, ekonomi alanında da üçüncü ülkelerle ilişkilerinde pragmatik davranmakta ve yeterince caydırıcı bir askeri gücünün olmamasından kaynaklanan açığı, ekonomi araçlarına havuç ve sopa taktiği şeklinde başvurmak suretiyle kapatmaya çalışmaktadır. Bu haliyle de

<sup>36</sup> Thierry Tardy, "Does European Defence Really Matter? Fortunes and Misfortunes of the Common Security and Defence Policy", *European Security* 27, no. 2 (2018).

<sup>37</sup> Smith, "The End of Civilian Power EU...", 16.

<sup>38</sup> Jocelyn Mawdsley, "The Arming of the European Union: Explaining the Armaments Dimension of European Security and Defence Policy", *Perspectives* 22 (2004).

<sup>39</sup> Kagan, "Power and Weakness", 4.



kollektif bir hegemon durumuna gelmektedir.<sup>40</sup>

Şayet üye devletler gerçekten de demokratik değerlere dayalı ortak bir zemin üzerine AB'yi inşa etmişlerse ve AB, her zaman altını çizdiği gibi dış ilişkilerini bu değerler üzerinden yürüten bir yapı ise; bu durumda üyeler arasında görüş ayrılığı olmaması gerekir ve gidilecek doğrultu bellidir: Dışişleri, güvenlik ve savunma meselelerindeki hükümetlerarasılık süratle ortak politika alanına dönüştürülmelidir.<sup>41</sup> Yani üye devletler hala güvenlik ve savunma konularını kendi ulusal çıkarları üzerinden değerlendirmektedirler ve idealist yaklaşım, ulusal çıkarları aşacak derecede kuvvetli bir ortak zemine dönüştürülemez. Böyle olunca da askeri güç unsurlarının, normatif amaçları kolaylaştırmak amacı taşıdığı savı da inandırıcılığını yitirmektedir. Bu çalışma kapsamında örnek olarak ele alacağımız AB askeri operasyonlarına bakıldığında, ulusal çıkarların nasıl ön planda tutulduğu ve demokratik değerlerin, sadece bu çıkarları perdeleyecek araçsal niteliği rahatlıkla gözlemlenebilir. Özetle; OGSP'nin demokratik değerleri odağına yerleştirdiği söylemine karşı öne sürülen ve bizim de haklı bulduğumuz bütün eleştirileri destekleyecek kanıtları, aşağıda ele alacağımız AB'nin uygulamadaki performansında bulabilmemiz mümkündür.

### 3.2. AB'nin Askeri Operasyonlarında Demokratik Değerlerin Rolü

Vereceğimiz örneklerin çoğunda Fransa'nın aktif ağırlığı söz konusu olsa da diğer üyelerin, bir devletin yönlendiriciliğinde gelişen operasyonlara muhalefet etmemeleri bile o devlete verdikleri desteğin ve aynı çizgide bulduklarının bir göstergesidir. Kaldı ki buraya alamadığımız pek çok örnek olayda başka her hangi bir üye devletin de kolaylıkla sivil ya da normatif güç kimliğinden sıyrılabildiğini izleyebilmemiz mümkündür. Almanya, örneğin, 1990'ların başında geleneksel sivil güç olma misyonunu savunuyorken ve bu bağlamda Körfez Savaşı'ndan uzak durmuşken, on yılın sonuna kadar Somali'den Kosova'ya kadar birçok yerde aktif askeri varlığı ile bulunmuş<sup>42</sup> ya da diğer devletlerin öncülüğündeki Birlik askeri misyonlarına olumsuz tutum takınmamıştır.

<sup>40</sup> Hyde-Price, "Normative Power Europe: A Realist Critique", 227.

<sup>41</sup> Helene Sjurson, "Not so Intergovernmental After All? On Democracy and Integration in European Foreign and Security Policy", *Journal of European Public Policy* 18, no. 8 (2011); Wolfgang Wagner, "Why the EU's Common Foreign and Security Policy will Remain Intergovernmental: A Rationalist Institutional Choice Analysis of European Crisis Management Policy", *Journal of European Public Policy* 10, no. 4 (2003).

<sup>42</sup> Nina Philippi, "Civilian Power and War: the German Debate about Out-of-Area Operations: 1990-1999", *Germany as a Civilian Power – The Foreign policy of the Berlin Republic*, der. Sebastian Harnisch ve Hanns W. Maull (Manchester: Manchester University Press, 2001).



### 3.2.1. 1994 ve Sonrasında Ruanda

Konu hakkında verilebilecek çarpıcı örneklerden biri insanlık tarihinin en trajik ve kanlı olaylarından biri olan Ruanda soykırımıdır. Ruanda’da iki etnik grup arasında geçmişi çok eskilere dayanan sebeplerden dolayı anlaşmazlık çıkmış ve Tutsi kabilesinden (ve kısmen de ılımlı Hutulardan) bir milyon kişi, Hutular tarafından yok edilmiştir. 1994 yılı içerisinde sadece 100 günlük bir süre içerisinde gerçekleştirilen bu soykırımı Birliğin aktif bir müdahalesi olmamıştır. AB’nin, idealist-normatif söylem çerçevesinde kendi Birlik kimliğini en romantik ve en yüksek tonda dillendirdiği ve aynı şekilde Petersberg görevlerinin ve benzeri girişimlerin henüz tazeliğini koruduğu bir dönemde hareketsiz kalınması başlı başına eleştirilecek bir durumdur. Buna rağmen, üye devletlerden Fransa’nın müdahalesinin bulunması ve diğer üyelerin de bunu desteklemeleri, en azından Birlik açısından olumlu bir adım olarak değerlendirilebilir. Ruanda’da patlak veren olayların bir aşamasından sonra Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nden de sağladığı meşruiyetle ülkenin güneybatısında mağdurlar için güvenli bölge oluşturmak isteyen ve operasyona başlayan Fransa’nın bunu yaparken sık sık dile getirdiği gerekçelerin başında barışın korunması, ülkede demokrasinin yerleştirilmesine yardım etme ve diğer insani amaçlar yer alıyordu.<sup>43</sup> Ne yazık ki 1960’lardan itibaren bu ülkede nüfuzunu artıran Fransa’nın müdahalesi barışçıl ve insani herhangi bir amaç taşımak şöyle dursun, soykırımı gerçekleştiren tarafa hem olaylar sırasında hem de ondan sonraki süreçte askeri ve lojistik her türlü yardımı yapmak ve sorumluları korumak şeklinde gerçekleşmiştir.<sup>44</sup> Diğer AB devletlerinin tutumu da olaylara kayıtsız kalmaktan veya Fransa’nın yaptıklarını görmezden gelmekten öteye gitmemiştir. Almanya’nın o dönemdeki Kigali Büyükelçisi Dieter Hölscher sadece insanların öldükleri birkaç vaka işittiklerini, bunların da başkentten uzak bölgelerde cereyan ettiğini ve kitlesel ölümleri ancak sonradan öğrendiklerini ifade edebilmiştir.<sup>45</sup> Belçika Başbakanı, Birleşmiş Milletler’in Ruanda’daki misyonunda yer almalarına rağmen gözleri önünde gerçekleşen soykırımı müdahale etmediklerini ancak 2000

<sup>43</sup> Agnès Callamard, “French Policy in Rwanda”, *The Rwanda Crisis from Uganda to Zaire – The Path of A Genocide*, der. Howard Adelman ve Astri Suhrke (London: Routledge, 1999).

<sup>44</sup> Andrew Wallis, *Silent Accomplice: The Untold Story of France's Role in the Rwandan Genocide* (Londra, I.B. Tauris, 2006; Levy Muse, *Report and Recommendation to the Government of Rwanda on the Role of French Officials in the Genocide Against the Tutsi*, 11 Aralık (Washington: Cunningham Levy Muse LLP, 2017).

<sup>45</sup> Arndt Peltner, “Germany’s Role in Rwanda’s Genocide: See No Evil, Hear No Evil?”, 2015, <https://www.dw.com/en/germanys-role-in-rwandas-genocide-see-no-evil-hear-no-evil/a-18522377>, (13.07.2020).





yılında itiraf etmiş ve Ruanda'dan özür dilemiştir.<sup>46</sup>

Soykırımı ait her şey olup bittikten sonra ise Fransa dâhil pek çok AB ülkesi (örneğin Birleşik Krallık, İsveç, Almanya, Belçika ve Hollanda) eğitim, adalet, iyi yönetim, sivil toplum, demokrasi gibi konularda dönüşüm sağlanabilmesi adına bireysel yardımlarını çeşitli kanallar üzerinden Ruanda hükümetine ve halkına sunmak için adeta birbirleriyle yarışmışlar ve fakat bunu yaparken bile her biri söz konusu ülkeyle olan tarihi bağlarını ve güncel stratejik çıkarlarını göz önünde bulundurarak adımlarını atmışlardır.<sup>47</sup> Bazı AB ülkelerinde sorumlulukların araştırılmasına ilişkin Komisyonlar kurulması ya da soykırım zanlılarının yargılanmalarına ilişkin süreçler çok sınırlı şekilde somut sonuçlar üretmiştir. Soykırımı gerçekleştirenlerin baş destekçisi Fransa'da, dönemin Cumhurbaşkanı François Mitterand'a ait arşivlerin incelenmesine mahkeme kararıyla ancak 2020 yılında izin verilmiştir. Kısacası Ruanda'da yaşananlara AB devletlerinin tepkilerinde demokratik değerlere dayalı yaklaşımın pratik hiçbir karşılığı olmamıştır. Daha doğru bir söyleyişle insani felakete müdahale etme görev ve sorumluluğu öne sürülmek suretiyle normatif yaklaşım Fransa tarafından operasyon için kendi kamuoyunda meşruiyet sağlama ve yeniden sömürgeci bir devlet görüntüsü vermemek için kullanılırken<sup>48</sup> diğerleri tarafından ise soykırım esnasındaki duyarsızlıklarını gizlemek amacıyla sonraki süreçte başvuru bir perdeleme aracına dönüşmüştür.

### 3.2.2. Kongo Demokratik Cumhuriyeti ve Artemis Operasyonu

2003 yılında Kongo Demokratik Cumhuriyeti'nde gerçekleştirilen Artemis Operasyonu, Avrupa toprakları dışında ve NATO'dan bağımsız olarak gerçekleştirilen ilk AB askeri misyonu olması sebebiyle, Birliğin gerçekten de idealist-normatif değerler üzerinden uluslararası ilişkilerde farklı yerde durup durmadığını ispatlaması açısından bir başka çarpıcı örnektir. Her şeyden önce KDC'de 1998 yılından itibaren ortaya çıkan ve giderek yoğunlaşan çatışmalar Ruanda sorunu ve soykırımı sonrasında yaşanan bölgesel istikrarsızlığın bir sonucu idi. Ruanda'da 1994 yılında yaşananlara engel olamayışlarına çeşitli bahaneler öne süren AB

<sup>46</sup> Paul Kerstens, "‘Deliver Us from Original Sin’: Belgian Apologies to Rwanda and the Congo", *The Age of Apology – Facing up to the Past*, der. Mark Gibney et al. (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2008), 194.

<sup>47</sup> Sophie da Câmara Santa Clara Gomes, *The European Union's Political and Development Response to Rwanda*, 2001, <https://ecdpm.org/wp-content/uploads/2013/10/DP-27-European-Union-Political-Development-Response-Sudan-2001.pdf> (10.06.2020).

<sup>48</sup> Marc Houben, *International Crisis Management – The Approach of European States* (Londra: Routledge, 2005), 159.



üyesi devletler, pekâlâ sonrasındaki yıllarda diplomasi ve normatif güç unsurlarına başvurarak ve yine olaylara karışan Zaire (1997'den itibaren KDC), Zimbabwe, Namibya, Ruanda ve Angola gibi bölge devletleri nezdinde geçmişten beri sahip oldukları etkiye dayanarak yeni savaşların ve katliamların yaşanmasını engelleyebilirlerdi. Ruanda Soykırımı sonrasındaki yıllar bu manada israf edildiği gibi, KDC'de 1998'de patlak veren İkinci Kongo Savaşı sırasında da Ruanda'daki gibi bir Avrupalı vurdumduymazlığı uzunca bir süre kendisini göstermiştir. Yıllar içerisinde milyonlarca insanın ölümünden, yaralanmasından ya da kötü muameleye maruz kalmasından sonra en nihayetinde 2003 yılında her zamanki gibi insancıl kaygılar, terörizmle mücadele, organize suçların önlenmesi ve barışın korunması gibi idealist-normatif gerekçelerle altyapısı oluşturulan Artemis Operasyonu gerçekleştirilmiştir.

Oysaki madalyonun diğer yüzüne bakıldığında AB devletlerini Artemis Operasyonuna götüren asıl gerekçe ulusal stratejiler çerçevesinde yapılan fayda-maliyet değerlendirmelerinden başka bir şey değildi. Operasyonun yine baş aktörü konumundaki Fransa, ABD'nin Irak'ı işgalinden kısa bir süre sonra başlatılan Artemis Operasyonu ile, Birliğe ABD'den ayrı ve onu dengeleyici uluslararası bir güç merkezi olma misyonu yüklemek istemiş ve böylece kendi geleneksel "ABD'den bağımsız Avrupa" özlemini uygulamaya geçirmeye çalışmıştır.<sup>49</sup> Ayrıca, Irak'ın ABD tarafından işgali Birlik içerisinde ciddi görüş ayrılıklarına yol açmıştı ve yapılacak bir ortak operasyonla, güvenlik ve savunma konularında ortak politika arayışı hususunda dağılan konsantrasyonun yeniden toparlanması da amaçlanmıştı.<sup>50</sup> Büyük çoğunluğu teknik eleman durumundaki 85 askeri personelle Operasyona sembolik bir katılım sağlarken bile Birleşik Krallık, bir yandan insani yardım gerekçesiyle yapılan bir girişimde dışarıda kalmış görüntüsü vermemeyi düşünmüş diğer yandan da dönemin Başbakanı Tony Blair'ın da bir konuşmasında dile getirdiği gibi bu katılımın ulusal çıkarlarına uygun olup olmadığını hesaba katmıştır.<sup>51</sup> Bir diğer önemli üye devlet olan Almanya da Birleşik Krallığın mutabakatına destek vermeyi uygun görmüştür.<sup>52</sup> ABD'yi karıştırmaksızın uluslararası bir askeri operasyon yapmak, bu devletin ulusal stratejisine de uygun düşmekteydi. Üye devletlerden Avusturya, Kıbrıs, Macaristan, İtalya, İrlanda, Lüksemburg, İspanya, Portekiz ve

<sup>49</sup> Ryan C. Hendrickson, Jonathan R. Strand ve Kyle L. Raney, "Operation Artemis and Javier Solana: EU Prospect for a Stronger Common Foreign and Security Policy", *Canadian Military Journal* 8, no. 1 (2007); Malte Brosig, *Cooperative Peacekeeping in Africa – Exploring Regime Complexity* (Londra: Routledge, 2015).

<sup>50</sup> Gorm Rye Olsen, "The EU and Military Conflict Management in Africa: For the Good of Africa or Europe?", *International Peacekeeping* 16, no.2 (2009), 257.

<sup>51</sup> Catherine Gegout, "Causes and Consequences of the EU's Military Intervention in the Democratic Republic of Congo: A Realist Explanation", *European Foreign Affairs Review* 10 (2005), 438.

<sup>52</sup> Gegout, "Causes and Consequences...", 439.



Hollanda sahada görev yapacak muharip personel yerine, Operasyonun Paris'teki ana karargâhında rol üstlenecek sınırlı sayıda teknik elemanla sembolik olarak yer almışlardır.<sup>53</sup> Böylece, Artemis Operasyonu'na muharip birliklerle destek veren Brezilya, Kanada ve Güney Afrika'nın sahadaki varlığı, birçok üyeninkinden daha somut ve katkı sağlayıcı olmuştur. Yani Artemis Operasyonu, çıkarları mecbur kılmadığı için sorumluluk almak istemeyen ve fakat uluslararası arenada demokratik değerler adına hem de kendi askeri gücüyle mücadele ettiği imajını vermek isteyen bir devletler birliği tarafından gerçekleştirilmiştir.

Söylemlerin aksine insani sebepler ve demokratik değerlerin korunması değil de ABD'ye alternatif bir AB'nin varlığını gösterme ve ulusal stratejilerle Birlik içi dengelerin gözetilmesi gibi pragmatik hususlar asıl itici etkenler olunca, Artemis Operasyonu'yla KDC'de yaşanan katliamları ve çatışmaları engellemek adına ciddi ve kapsamlı bir dokunuş gerçekleştirilmemiştir. Kısa süreli (üç ay) ve çok sınırlı bir alanda (İturi eyaletindeki Bunia şehri) hayata geçirilmesi bunun göstergesidir. Kaldı ki hem KDC'de hem de komşu ülkelerde trajik sonuçlar doğuran olaylar ondan sonra da devam ettiği halde, Birliğin yeni müdahale gayreti içerisinde bulunmaması; Artemis Operasyonu'nun konjonktürel sebeplere ve pragmatik hesaplara dayandığını bir kez daha kanıtlamaktadır.

### 3.2.3. 2013 ve Sonrasında Orta Afrika Cumhuriyeti

1 Aralık 2009'da yürürlüğe giren Lizbon Antlaşması ile tanıştırılan yeni kurumsal mekanizmalarla (Dışişleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilciliği, Avrupa Dış İlişkiler Servisi, yeniden yapılandırılan AB delegasyonları vs.) Birlik hem genel anlamda dışişleri ve güvenlik politikasını hem de ortak güvenlik ve savunma konseptini daha işlevsel ve süratli bir forma dönüştürme yolunda adımlar atmıştır. Şüphesiz bu adımlar atılırken, her zaman olduğu gibi idealist-normatif değerlere dayalı ve bu değerleri yayma amaçlı bir perspektife sahip olduğunun sıkça vurgulanması ihmal edilmemiştir. Bir an için Birliğin uluslararası alanda kendine özgü normatif bir güç olarak yer alma arzusunun 1990'larda ve 2000'lerin ilk on yılında, o dönemlerin kendine özgü koşulları nedeniyle mümkün olmadığını ve kurumsal çerçevenin yeniden yapılandırılması ve ihtiraslı söylemler dikkate alındığında Lizbon sonrası süreçte artık bu arzusunun uygulamaya yansıtılacağını ümit etmek makul gelebilir. Oysaki en başından beri iddia ettiğimiz gibi normatif değerlere bağlılık Birliğin dış ilişkilerinde söylemden öteye geçmeyen bir durumdur ve üye devletler bakımından esas olan ulusal ve

<sup>53</sup> Hendrickson et al., 38.



maddi çıkarların öncelenmesidir. Şimdi 2013 ve sonrasında Birliğin Orta Afrika Cumhuriyeti'nde yaşanan trajik gelişmelere yönelik yaklaşımı ile örneklendireceğimiz gibi Lizbon sonrası dönemde de Birliğin bu görüntüsü aynen devam etmiştir.

OAC'da 2012'de başlayıp günümüze kadar devam eden iç savaşın da ondan önce 2004-2007 arasında vuku bulan iç savaşın da tetikleyicisi olan olay François Bozizé'nin 2003 yılında bir darbeye iktidarı ele geçirmesidir. Her şeyden önce 1993 yılından beri demokratik seçimler yoluyla iktidarda bulunan Ange-Félix Patassé'nin anti-demokratik bir yöntemle saf dışı edilmesi, anayasanın askıya alınması ve meclisin feshedilmesi karşısında AB ve üyelerinin sadece kınama mesajları yayınlamaktan öteye geçmemeleri, hatta Fransa'nın ikili ilişkilerde güvenilmez olarak gördüğü Patassé'nin gidişini kendi çıkarları açısından yerinde bulması Birliğin dış işlerinde demokratik değerlere dayalılığını bir kez daha sorgulatmaktadır.<sup>54</sup> Darbe sonrasında patlak veren isyanlar ve iç savaş sırasında veya hile karıştırıldığı belirlenen 2011 seçimlerinde de Fransa bu tutumunu tereddütsüz devam ettirmiş; diğer üyelerin her zamanki gibi sessizliğe büründüğü bir ortamda darbeci iktidara her türlü lojistik ve istihbarat desteğiyle birlikte, silah yardımıyla bulunmuştur.<sup>55</sup>

2013 sonlarından itibaren ülkedeki durum daha da karmaşık bir hal almış, soykırım ihtimali ortaya çıkmış ve Birliğin askeri operasyon yapması gündeme gelmiştir. Lizbon Antlaşması ile getirilen bütün iyileştirme mekanizmalarına rağmen bu konuda yine ne süratli karar alınabilmiş ne de etkili ve kapsamlı bir operasyon gerçekleştirilebilmiştir. Kurum ve süreçlerde iyileştirme yapılıyor olsa bile üye devletlerin kararları hala çıkarlara göre şekillendiği için, idealist-normatif söylemin cazibesi pratikte yine kendisini gösterememiştir. Onun için de durumun aciliyetine rağmen 15 Ocak 2014'te AB Konseyi tarafından prensipte uygun görülen Orta Afrika Operasyonu (EUFOR CAR) için karar ancak 1 Nisan'da alınabilmiş, 700 kişilik sınırlı bir çerçevede tutulduğu halde operasyon kapasitesinin tam haliyle hazır olması ise Haziran ortalarını bulmuştur.<sup>56</sup> Önceki örneklerde olduğu gibi, bölgeye ilişkin doğrudan çıkarları bulunmayan üye devletlerin büyük oranda siyaseten ve Fransa'nın "yükün paylaşılması" yönündeki ısrarlı çağrılarına kayıtsız kalmamak adına katılmaları işi ağırdan

<sup>54</sup> Catherine Gegout, *Why Europe Intervenes in Africa – Security, Prestige and the Legacy of Colonialism* (Oxford: Oxford University Press, 2016), 165.

<sup>55</sup> Gegout, *Why Europe Intervenes in Africa*, 166.

<sup>56</sup> Jean-Paul Perruche, "For a European White Paper on Security and Defence", *Foundation Robert Schuman*, 2015, <https://www.robert-schuman.eu/en/european-issues/0360-for-a-european-white-paper-on-security-and-defence> (29.06.2020).



alma durumunun sebebi sayılabilir (Novaky, 2016).<sup>57</sup> Nitekim Lüksemburg'un danışman personel desteği ile katıldığı 700 kişilik sınırlı sayıdaki ekibe Fransa'nın dışında Letonya, Estonya, Romanya, Polonya, Finlandiya, Hollanda, Portekiz, İspanya ve hatta Birlik üyesi olmayan Gürcistan'ın katkılarıyla ancak ulaşılabilmektedir. Birlik bu şekilde vakit geçire dursun, 2014'ün daha başlarında ülkede yaklaşık 2000 kişi öldürülmüş ve 700 bin kişi de yerlerinden edilmiştir.<sup>58</sup> İnsani krizin vahameti ortada iken ve Orta Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu ve Afrika Birliği gibi bölge kuruluşlarının ısrarlı çağrılarına rağmen yavaş davranılmasının ve askeri kapasitenin düşük tutulmasının da gösterdiği gibi AB yine ciddi anlamda bir rol üstlenmek istememiş, sadece destekleyici nitelikte bir operasyon formatıyla sahada yer almış ve esasen de kendi üyesi Fransa'yı desteklemek için orada bulunmuştur.<sup>59</sup>

#### 4. Askeri Darbeler Karşısında AB'nin Tutumu

Uluslararası düzende AB'nin demokratik değerlere dayalı yaklaşımını görünür kılmak amacıyla yapıldığı söylene de, gerçekleştirilen askeri güce dayalı operasyonların arka planında yatan amaçların pek de bu söyleme uymadığını açıklamaya çalıştık. Doğrudan operasyonların dışında, yine Birliğin 1990'lardan itibaren çeşitli ülkelerde ortaya çıkan kimi anti-demokratik gelişmeler karşısında takındığı tutum da bizleri aynı sonuçlara ulaştıracak niteliktedir. Hatta askeri operasyonların maliyet, koordinasyon ve coğrafi uzaklık gibi sebeplerle pratiğe dönüştürülmesinin ya da istenen normatif hedeflere ulaşmasının zorluğu bir mazeret olarak ileri sürülse bile; her hangi bir ülkede ortaya çıkabilecek hak ve özgürlüklere, demokratik kurum ve süreçlere ya da hukukun üstünlüğüne zarar verecek bir durum karşısında Birliğin kendi duruşunu göstermesi çok daha kolay ve gözlemlenebilir bir olgudur. Her hangi bir parlamenter demokratik sistemde, bahsini ettiğimiz şekilde sisteme zarar verme durumunun en keskin ortaya çıkış şekli askeri darbelerdir. Birliğin Soğuk Savaş sonrasında kendine özgü bir uluslararası aktör kimliği olarak vurgusunu yaptığı idealist-normatif yaklaşımı gerçekten içselleştirip içselleştirmedini bu defa da bir tanesi 1990'lara ve diğeri de daha yakın bir tarihe ait iki askeri darbe örneği üzerinden analiz etmeye çalışacağız.

##### 4.1. Cezayir'de Askeri Darbe ve AB'nin Tutumu

<sup>57</sup> Niklas Novaky, "From EUFOR to EUMAM: The European Union in the Central African Republic", *European Foreign Affairs Review* 21, no. 1 (2016).

<sup>58</sup> Countrywatch, *Central African Republic Country Review*, 2020, www.countrywatch.com (28.06.2020), 2.

<sup>59</sup> Martin Welz, "Multi-actor Peace Operations and Inter-organizational Relations: Insights from the Central African Republic", *International Peacekeeping* 23, n. 4 (2016).



1995 yılında Birlik, Barselona Deklarasyonu'yla Avrupa-Akdeniz Ortaklığını hayata geçirirken veya bu Ortaklık çerçevesinde sonraki birkaç yıl içerisinde Akdeniz'e kıyısı bulunan Afrika ve Ortadoğu devletleriyle ikili ortaklık antlaşmaları imzalarken ilgili metinlerde insan haklarına saygı, demokrasi, çatışmaların barışçı yollarla çözülmesi, hukukun üstünlüğü gibi değerlere, ilişkilerin çerçevesini belirleyecek temel ilkeler olarak sıklıkla atıfta bulunmuştur. Hatta Deklarasyonda demokratik kurumların güçlendirilmesi ve demokratik sistemlerin desteklenmesi özellikle vurgulanan bir unsur olmuştur.<sup>60</sup> Oysaki bundan sadece üç yıl önce Cezayir'de tamamen demokratik yol ve yöntemlerle gerçekleştirilen seçimlerin ilk turunda İslami Selamet Cephesi'nin ezici bir üstünlük sağlaması karşısında ordunun darbe yapmasına ve ülkede insan haklarına ve sivil topluma zarar verecek bir dönemi başlatmasına Birlik tarafından en ufak kınama gelmesi şöyle dursun, bizzat Fransa eski sömürgeci olan bu ülkedeki darbeye her türlü desteği sağlamıştır. Tabloyu daha net bir şekilde şöyle izah etmek mümkün: Bir yanda Cezayir'de gerçekleştirilen kanlı bir askeri darbe ve bu darbenin devamında uzunca bir süre ülkenin maruz kalacağı anti-demokratik uygulamalarla ekonomik ve siyasi gerileme varken, diğer yanda Birliğin, söz konusu ülkenin de içinde bulunduğu bir coğrafyaya yönelik içinde bolca insan hakları, barış ve demokrasi geçen işbirliği söylemleri bulunmaktadır.

Uzunca bir süre devam eden Fransız sömürgeciliği sekiz yıllık kanlı ve yıpratıcı bir bağımsızlık savaşıyla sona erdikten ve 1962 yılında Cezayir Demokratik Halk Cumhuriyeti kurulduktan sonra ülke yine büyük oranda Fransa'nın etkisinin hissedildiği askeri-bürokratik elitlerin ve tek parti durumundaki Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin kontrolünde yönetilmiştir. Bağımsızlığı elde etmede rol oynamalarından dolayı Parti ve ordunun halk nezdindeki meşruiyeti belli bir süre devam etse de özellikle 1980'lerden itibaren artan ekonomik sıkıntılar, israf, kötü yönetim ve anti-demokratik uygulamalar geniş halk kesimlerinin protestolarının artmasına yol açmıştır. Ekim 1988'de gerilimin had safhaya ulaşması protestocularla ordunun karşı karşıya gelmesine yol açmış ve Cumhurbaşkanı Şadli Bin Cedit, kapsamlı demokratikleşme adımlarına yönelerek tansiyonu düşürmeye çalışmıştır. Yeni bir anayasa hazırlanması, çok partili sisteme geçilmesi, ordunun politik alan üzerindeki ağırlığının azaltılması ve hak ve özgürlükler alanının genişletilmesi gibi çok ciddi dönüşüm hamleleri gerçekleştirilmiştir. Yani demokratik değerlere sahip çıktığını ve yaygınlaşmasını istediğini iddia eden bütün uluslararası aktörlerin ve bu arada AB'nin desteklemesi beklenen adımlar

<sup>60</sup> AB Konseyi, "Barcelona Declaration Adopted at the Euro-Mediterranean Conference – 27-28/11/95", 1995, [https://ec.europa.eu/research/iscp/pdf/policy/barcelona\\_declaration.pdf](https://ec.europa.eu/research/iscp/pdf/policy/barcelona_declaration.pdf) (04.07.2020).





atılmıştır. Oysaki hikâyenin devamı bu beklentilere ve demokrasinin doğal akışına uygun bir şekilde son bulmamıştır. Her hangi bir siyasi partinin yapması gerektiği şekilde, halkın yükselen taleplerini ve sorunlarını demokrasinin kuralları içerisinde politik alana taşıyan ve böylece önemli bir toplumsal desteğe ulaşan İslami Selamet Cephesi'nin önce Haziran 1990'daki yerel seçimlerde sonra da iki turlu Parlamento seçimlerinin Aralık 1991'de yapılan ilk turunda ezici bir zafer kazanması, ülkede öteden beri kontrolü elinde bulunduran statükocu çevreleri mutlu etmemiştir. İslami Selamet Cephesi'nin ikinci turun sonunda mecliste büyük üstünlük sağlayacağı ortaya çıkınca, söz konusu partinin ülkeyi anti-demokratik ve radikal İslamcı bir çizgiye götüreceği gerekçesiyle askeri darbe gerçekleştirilmiş ve seçimler iptal edilmiştir. Darbenin hemen ardından İslami Selamet Cephesi kapatılmış, birkaç yıl içerisinde on binlerce kişi öldürülmüş ya da tutuklanıp işkenceye maruz bırakılmış ve ülkenin yeni yeni kazanmaya başladığı demokratik kurum ve değerler kesintiye uğratılmıştır.

Ülkede bütün bunlar olup biterken AB'nin yaklaşımına bakacak olursak: Askeri darbenin hemen ardından gösterilen sessiz kabulleniş durumu, sonraki yıllarda da herhangi bir negatif tepkiye dönüşmemiştir. Politik İslam'ın yükselmesinden, bölgede ortaya çıkacak istikrarsızlıkla doğabilecek yeni göç dalgalarından veya başta bu ülkeyle olan doğalgaz ve petrol ticareti olmak üzere ekonomik çıkarların riske girmesinden duyulan endişe AB'yi Cezayir'deki askeri yönetimi demokratikleşmeye yöneltebilecek politik koşulluluk araçlarına başvurmaktan uzak tutmuştur.<sup>61</sup> Hatta daha en başından beri ekonomik çıkarların AB açısından nasıl öncelikli bir yere sahip olduğunu ve demokratik değerlere yapılan vurgunun söylemde kaldığını gözlemleyebilmemiz mümkündür. Ocak 1992'de askeri darbe gerçekleşip demokratik kurum ve süreçler askıya alındığında Birlik darbeci yönetimi kınamamıştı ancak yine de Cezayir'e yapılacak finansal yardımların, demokratikleşme yönünde atılacak adımlara bağlı olacağını açıklamıştı. Kısa sürede belli oldu ki aslında AB'nin öne sürdüğü asıl koşul, darbeci de olsa yeni yönetimin Uluslararası Para Fonu programı çerçevesinde ülkede ekonomik ve finansal reformları gerçekleştirmesiydi. Buna ilişkin güvenceler sağlandıktan sonra daha 1993 yılında bile krediler serbest bırakılmıştır.<sup>62</sup> Dolayısıyla ile darbe yönetimine karşı ekonomik yaptırımlar hiçbir zaman gündeme alınmadığı gibi Cezayir, Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın bütün aktivitelerine kabul edilmiş ve iç savaş hususunda AB ülkelerinde yapılan haberlerde bile

<sup>61</sup> Aylin Güney ve Aslıhan Çelenk, "The European Union's Democracy Promotion Policies in Algeria: Success or Failure?", *The Journal of North African Studies* 12, no. 1 (2007), 120.

<sup>62</sup> Hugh Roberts, "Dancing in the Dark: The European Union and the Algerian Drama", *Democratization* 9, no. 1 (2002), 110.



çoğunlukla İslami Selamet Cephesi'ni suçlayıcı içerik yer almıştır.<sup>63</sup> Dahası, Dışişleri Bakanı Alain Juppe'nin ağzından “anti-demokratik güçlerin iktidarı ele geçirmesine yol açacak seçimlere engel olduğunu” söyleyerek askeri darbeyi makul gören Fransa, darbeci yönetime hem ekonomik bakımdan hem de silah bakımından aktif destek sağlamıştır.<sup>64</sup>

Fransa eski sömürgesindeki askeri darbeye ve sonrasında bu darbeciler tarafından gerçekleştirilen katliamlara açıktan destek verirken, diğer üye ülkeler ve AB yetkilileri sessiz kalarak<sup>65</sup> ya da ülkedeki insan hakları ihlallerinin yoğunlaştığı kimi dönemlerde endişelerini dile getirerek durumu geçiştirmeye çalışmışlardır. Örneğin 1997 yazında sivil halka yönelik katliamlar ciddi bir artış gösterince, Almanya Dışişleri Bakanı Klaus Kinkel Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda yaptığı konuşmada uluslararası toplumun Cezayir'deki olaylara sessiz kalmasını eleştirmiş ve masum insanların öldürülmesine karşı artık birşeyler yapılması gerektiğini ifade etmiştir. Elbette ki Avrupalı ya da Cezayirli ilgililer bu açıklamaların sadece söylemde kalacağını ve pratikte hiçbir şeyi değiştirmeyeceğinin farkındaydılar.<sup>66</sup> Almanya bu duruşunda gerçekten samimi olsa idi, her halde ilk yapması gereken AB içerisinde mesele ile ilgili bir tartışma başlatmak ve bahsettiği katliamlara en fazla desteği veren komşusunun politikalarını eleştirmek olurdu. 1980'lerden itibaren Cezayir'de ticari bağlantılarını artıran Birleşik Krallık ve İtalya gibi devletler, bu bağlantıların riske edilmemesi adına Cezayir'e yönelik politikalarını bir anlamda Fransa'ya devretmişlerdir.<sup>67</sup> İspanya ve Portekiz gibi Akdeniz kıyısındaki diğer ülkeler de olayların diğer Kuzey Afrika ülkelerine sıçramasından ve muhtemel bir göç dalgasından korktukları için aynı şekilde Fransa'nın arkasından gitmişlerdir. 1997'den itibaren yoğunlaşan iç savaş sırasında, Almanya'nın az önce bahsettiğimiz tutumuna benzeyen eleştirel bir çıkış Birleşik Krallık'tan gelmiş ve 1998 yılı başında bu ülkenin AB Konseyi dönem başkanlığı sırasında Cezayir'e, çalışmalarını sonuçta hiçbir etki doğurmayacak bir soruşturma heyeti gönderilmiştir.

Anti-demokratik müdahalelerin bu şekilde uluslararası düzeyde bile destek bulduğu bir yerde, arzu edilse bile demokratik kurum ve davranışların yerleşmesi çok daha zorlaşmakta ve

<sup>63</sup>Francesco Cavatorta, “The Failed Liberalisation of Algeria and the International Context: A Legacy of Stable Authoritarianism”, *The Journal of North African Studies* 7, no. 4 (2002), 39.

<sup>64</sup>Maria Do Céu Pinto, “European and American Responses to the Algerian Crisis”, *Mediterranean Politics* 3, no. 3 (1998), 67.

<sup>65</sup>Gorm Rye Olsen, “Promotion of Democracy as a Foreign Policy Instrument of ‘Europe’: Limits to International Idealism”, *Democratization* 7, no. 2 (2007), 155.

<sup>66</sup>Pinto, “European and American Responses to the Algerian Crisis”, 72.

<sup>67</sup>Cavatorta, “The Failed Liberalisation of Algeria”, 38.



halk, seçimlere ve politika kurumlarına duyduğu güvensizlikten kurtulamamaktadır. Uluslararası Kriz Grubu'nun tespitine göre "Cezayirli 1991'de oy verdiler fakat oyları iptal edildi, 1997'de oy verdiler fakat oylarına hile karıştırıldı ve 2002'de oylamaya gitmediler."<sup>68</sup> Aradan geçen yirmi yıllık süreye rağmen 2012 seçimlerinde bile Cezayir halkı sandığa ve meclise duyduğu ilgisizliği ve güvensizliği belli etmiş, Fransa'daki başkanlık seçimleri için ya da ülkedeki futbol maçları için gösterdiği alakayı seçim kampanyalarına göstermemiştir.<sup>69</sup> Zaten 44 partiyle politik istikrarsızlığın fazlasıyla belli olduğu söz konusu seçimlere yüzde 42 gibi düşük bir katılım göstermiştir. Yani aslında AB ve üye devletler darbeye ve darbe sonrasında da baskıcı yönetimlere destek vermekle veya en azından karşı durmamakla, demokratik değerlerin ve kurumların yerleşmesinden ziyade zayıflamasına ve güvensizleşmelerine hizmet etmişlerdir.

AB'nin Cezayir'deki politikası aslında önceki bölümde ele aldığımız barışçıl amaçlı askeri operasyonlarından farklı değildir ve Ian Mather'in yerinde ifadesiyle "iyi niyet (söylemlerinin) dar kapsamlı ulusal çıkarlarla ölümcül birleşimini" içermektedir.<sup>70</sup> Demokrasiyi, anti-demokratik yöntemlerle korumaya çalışmak yani usulüne göre yürüten bir demokratik süreç sonucunda halkın desteğini alarak yönetsel makamlara ulaşan veya ulaşma ihtimali olan grupları; "geldiklerinde demokrasiye zarar verecek anti-demokratik niyetleri olduğu" ön kabulü ile darbeye ve politik alandan uzaklaştırılmaya maruz bırakmak AB'nin demokrasi anlayışının ne kadar çelişkili ve duruma göre değişkenlik gösterdiğini ortaya koymaktadır. Oysaki AB'nin savunduğu mantık bunun tam tersidir: Demokratik değerlere dayalı iyi yönetimlerin kurulması noktasında üçüncü ülkelere yönelik yardım projeleri radikalleşmeyi ve terör gruplarının eleman kazanmalarını önleme amacını taşımaktadır.<sup>71</sup> AB demokratik değerlere dayanma üzerinden idealize ettiği bir uluslararası düzenle neyi öngörmüşse, Cezayir'deki gelişmelere yaklaşımı ile bu yöndeki samimiyetsizliğini de göstermiştir.

<sup>68</sup> Mohammed Akacem, "The Role of External Actors in Algeria's Transition", *The Journal of North African Studies* 9, no. 2 (2004), 155.

<sup>69</sup> Paul Schemm, "Algeria Elections Failing to Inspire People", *The San Diego Union Tribune*, 9 Mayıs 2012, <https://www.sandiegouniontribune.com/sdut-algeria-elections-failing-to-inspire-people-2012may09-story.html> (15.07.2020).

<sup>70</sup> Glen St. J. Barclay, "The European Union and the Maghreb: A Clash of Civilisations?", *Australia & World Affairs* 25, no. 5 (1995).

<sup>71</sup> AB Konseyi, *Factsheet: 'The EU and the Fight Against Terrorism'*, (Brüksel: AB Konseyi, 2007).



#### 4.2. Mısır'da Askeri Darbe ve AB'nin Tutumu

Hatırlatmak gerekirse Birliğin ısrarla sahiplendiği argümana göre bölgesel ya da küresel istikrarın sağlanması ve her türlü radikal yönelimlerin engellenebilmesi ancak demokratik değerlere dayalı iyi yönetilen ülkeler zincirinin oluşturulması ile mümkündür. Cezayir örneği ile bariz bir şekilde anlaşılmaktadır ki 1990'ların AB'si, sahiplendiği bu argümanı pratiğe dönüştürmede sınıfta kalmıştır. 2000'li yıllarda ve özellikle Lizbon Antlaşması ile hem kendi derinleşmesi hem de dışışleri açısından girdiği yeni dönemde durum değişmiş midir, bunu da Mısır'daki gelişmeler üzerinden değerlendirebilmemiz mümkündür.

2004'te demokratik kanalları kullanarak yeni bir Anayasa talebiyle ortaya çıkan Değişim İçin Mısır Hareketi'nin (Kifaye) faaliyetleri ya da kökleri daha da eskiye dayanan Müslüman Kardeşler hareketinin 2005 seçimlerinden itibaren siyasi arenada yine demokrasi içerisinde kalmak suretiyle giderek artan ağırlığı Hüsnü Mübarek rejimi tarafından ağır baskı ve kısıtlamalara maruz bırakılmıştır. 2005 seçimlerinde ve sonrasındaki birkaç yılda ortaya çıkan hukuk ve insan hakları ihlalleri binlerce kişinin tutuklanmasına ve özgürlüklerin kısıtlanmasına yol açarken, AB tarafından etkisiz bazı açıklamaların dışında ciddi bir yaptırım gelmemiştir. Daha doğrusu yaptırım şöyle dursun, tam aksine Ulusal Gösterge Programı kapsamında 2007-2010 yıllarını içeren 558 milyon avroluk yardım kabul edilmiş, muhalefete yönelik baskıların arttığı 2008 yılında bile bu yardımdaki kararlılığı teyit eden bir mutabakat zaptı imzalanmıştır.<sup>72</sup> Olayın ironik tarafı ise toplamda süresi 2013 yılına kadar uzayacak, miktarı da bir milyar avronun üzerine çıkacak olan söz konusu yardım programının öncelikli amaçlarının başında demokratik değerlere dayalı politik reformların ve yönetimin iyileştirilmesinin gerçekleştirilmesi geliyordu.<sup>73</sup> Ülkede halka yönelik iktidar merkezli baskılar günden güne daha da artınca, Ocak 2011'de her kesimden milyonlarca Mısırlı'nın iştirak ettiği protesto gösterileri giderek isyana dönüşmüştür. Mübarek yönetiminin yıllardır süren anti-demokratik uygulamalarına ses çıkarmayan AB; geniş kesimlerin katıldığı ve daha fazla demokrasi, adalet ve refah istemiyle gerçekleştirilen protesto gösterilerine katılan halka rejim güçleri tarafından ateş açılırken de tutumunu değiştirmemiştir. Rejimi kınamak yerine taraflara sükûnet çağrısı yapmakla yetinmiştir.<sup>74</sup> İsyanın yaygınlık ve süreklilik kazanması üzerine 11

<sup>72</sup> Michelle Pace, "Paradoxes and Contradictions in EU Democracy Promotion in the Mediterranean: the Limits of EU Normative Power", *Democratization* 16, no. 1 (2009), 43.

<sup>73</sup> Avrupa Komisyonu, *Egypt – Country Strategy Paper 2007-2013* (Brüksel: Avrupa Komisyonu, 2007)

<sup>74</sup> Marco Pinfari, "The EU, Egypt and Morsi's Rise and Fall: 'Strategic Patience' and Its Discontents", *Mediterranean Politics* 18, no. 3 (2013), 461.



Şubat'ta Hüsnü Mübarek görevinden istifa etmek zorunda kalmış, anayasa ve meclis işlevsiz hale getirilmiş ve altı ay sonra yapılacağı açıklanan seçimlere kadar ülke askeri bir konseyin kontrolüne girmiştir.

Seçimlere yönelik anayasal referandum ve seçim sisteminin belirlenmesi gibi uzun süren hazırlıkların ardından ancak 11 Ocak 2012'de sonuçlandırılan demokratik seçimlere göre Müslüman Kardeşler hareketinin desteklediği ve Muhammed Mursi'nin başkanlığını yaptığı Özgürlük ve Adalet Partisi mecliste çoğunluğa ulaşmıştır. Muhammed Mursi, Haziran 2012'de yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde de ülke tarihinin demokratik yollarla gelen ilk Cumhurbaşkanı oldu. İşte AB'nin Mısır'daki gelişmelere kendi normatif penceresinden bakıp bakmadığı, ülke halkının mücadeleleri sonucunda elde edilen ve fakat yine bir İslami partiyi iktidara getiren demokratikleşme kazanımlarını ne derece desteklediği üzerinden analiz edilebilir. Ne yazık ki hem Mısır bakımından hem de AB'nin tutumu bakımından hikâyenin geri kalan kısmı, burada sadece Cezayir ile ilgili olanı verdiğimiz önceki örneklerden farklı yazılmamıştır. Şöyle izah etmek daha doğru olabilir: Kurulduğu 1953 yılından beri diktatöryel liderler tarafından yönetilen bir ülkede uzun ve sancılı bir mücadele süreci sonucunda demokratikleşme yolunda önemli kazanımlar elde edilmiş ve ilk defa seçilmişler başa geçmiştir. Uzun süredir hüküm süren askeri-bürokratik elitlere dayalı statükonun kolayca değiştirilemeyeceği ve yeni politik sisteme ilişkin değerlerin yaygınlaşmasının zaman alacağı ortadadır. Üstelik Mısır "derin devletin" değişime muhalefet ettiği bizzat Birlik tarafından da dile getirilen bir durum.<sup>75</sup> İşte demokratik kazanımların yerleşmesi ve ileriye götürülebilmesi yolunda kritik bir süreçten geçildiği ve tam da bu sebeple normatif bir uluslararası gücün desteğinin daha fazla hissedilmesi gereken bir dönemde Birlik, bir anda önceki yıllarda diktatör liderlerin yönetimlerinde göstermediği duyarlılığı göstermeye başlamış ve Mısır'a yönelik ekonomik yardımları demokratikleşme kapsamındaki kimi eksiklikleri öne sürerek tartışmaya açmıştır. Yeni yönetime zaman tanımadan ve daha Haziran'daki Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin üzerinden birkaç ay bile geçmeden, Mısır'ın yeni yönetiminin demokratikleşme hususundaki politikası önce AB ya da İngiltere, Hollanda gibi devletlerin üst düzey yöneticilerinin ağzından, sonra da Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Sayıştay tarafından kurumsal düzeyde eleştiri konusu yapılmıştır. Özellikle Haziran 2013'te yayınlanan Sayıştay Raporunda Mursi yönetimi tarafından politik haklar, yönetim sistemi reformu ve güvenlik

<sup>75</sup> Marta Latek, *Briefing: Egypt's Muslim Brotherhood Experience - International Response and Regional Implications* (Brüksel: Avrupa Parlamentosu Araştırma Birimi, 2013), 1.



sistemi reformu gibi birçok konuda kısa sürede atılan demokratik adımlara yeteri kadar yer verilmezken, sivil toplum ve yeni anayasa konusundaki eksiklikler üzerinden demokratikleşme sürecinin yetersiz kaldığı eleştirisi getirilmiştir.<sup>76</sup>

Uluslararası alanda yalnızlaştırılan seçilmiş Cumhurbaşkanı Muhammed Mursi ve yönetimi, günden güne ülkenin statükocu anlayışının mukavemetiyle daha fazla karşı karşıya gelmek durumunda kalmıştır. Sonuçta, değişime direnen kesimlerin kışkırtmalarıyla artan protestolar bahane edilerek söz konusu kesimlerin merkezinde bulunan silahlı kuvvetler tarafından 3 Temmuz 2013'te darbe yapılmıştır. Muhammed Mursi ve diğer iktidar partisi yöneticilerinin yanında, yüzlerce Müslüman Kardeşler üyesi tutuklanmış, Mursi yanlısı gösteri yapmak isteyenler kanlı bir şekilde bastırılmış ve Müslüman Kardeşlere yakın duran her türlü medya, dernek ya da başka türlü yapılar kapatılarak yoğun bir baskı ve şiddet uygulanmıştır. Ülkede darbe ve sonrasında bütün bunlar yaşanırken hemen ilk günlerde Mısır'a giden Dışişleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Catherine Ashton dâhil hiçbir AB yetkilisinin ağzından olayları askeri darbe olarak tanımlayan bir ifade çıkmamış ve Mısır halkının yanında olduklarını ve demokratik değerlere bir an önce dönülmesi gerektiğini belirten yüzeysel açıklamaların ötesine geçilmemiştir.<sup>77</sup> AB yine önceliği demokrasiye, halkın iradesine, insan haklarına ve her zaman vurguladığı diğer üstün değerlere değil de bölgede istikrarın bozulmamasına ve terörizmle mücadele söylemine vermiştir. Mursi yönetimi sırasında demokratikleşmedeki aksaklıkları dile getirerek kısa sürede ekonomik yardımları tartışmaya açan Birlik, darbeciler için böyle bir konuyu gündeme bile getirmemiştir. 21 Ağustos 2013'te toplanan AB Dışişleri Bakanları Konseyi ekonomik yardımların ve ilişkilerin devam edeceğini ilan ederken, Mısır'da ülke içi olaylarda baskı aracı olarak kullanılacak her türlü malzemenin ihraç lisanslarının askıya alınacağını kabul etmekle<sup>78</sup> Birliğin 'duyarlılığını' göstermiştir.

<sup>76</sup> Pinfari, *The EU, Egypt and Morsi's Rise and Fall*.

<sup>77</sup> Michelle Pace, "Mixed Messages from the EU won't Help Solve Egypt's Crisis", *The Conversation*, 2013, <https://theconversation.com/mixed-messages-from-the-eu-wont-help-solve-egypts-crisis-16595> (20.09.2020).

<sup>78</sup> AB Konseyi, *Council Conclusions on Egypt*, 21 Ağustos (Brüksel: AB Konseyi, 2013), 2.





## 5. Sonuç

Soğuk Savaşın bitiminden günümüze kadarki dönemde demokratik değerlere dayanma, Birliğin hemen her politika alanında kendisine pusula olarak benimsediğini öne sürdüğü temel yaklaşım tarzı olmuştur. Dışişleri ve güvenliğe ait konularda ise, bu yaklaşım tarzına Birliğin diğer küresel aktörlerle kıyaslandığında kendi özgünlüğünü de ortaya koyan kimliksel bir unsur olarak özellikle vurgu yapılmıştır. Demokratik değerlerin ciddi anlamda ihlale uğradığı bölgesel çatışmalara ya da askeri darbe şeklindeki anti-demokratik gelişmelere Birlik tarafından verilen tepkiler değerlendirildiğinde, ne kadar vurgu yapılırsa yapılsın demokratik değerlerin ve bunlara dayalı idealist-normatif yaklaşımın Birlik açısından sadece söylemde var olagelen ancak pratikte kendisini göstermeyen bir yaklaşım olduğu görülmektedir. Farklı dönemlere ait örnek olaylar üzerinden bu çalışmada açıklamaya çalıştığımız gibi, demokratik değerler kararların alınmasında ve stratejilerin sürdürülmesinde hiçbir zaman belirleyici etken olmamıştır. Aslında Ruanda Soykırımı bahsinde dönemin Fransa Cumhurbaşkanı François Mitterand'ın 1998 yılında Le Figaro'ya verdiği demeçte söylediği ve çokça iktibas edilen sözleri bu samimiyetsizliği fazlasıyla kanıtlamaktadır: “Bunun gibi ülkelerde soykırım çok da önemli değildir.”<sup>79</sup> Birliğin söylemleriyle uygulamaları arasındaki bu büyük farktan çıkarılabilecek bazı sonuçları şu şekilde sıralamamız mümkündür:

Öncelikle başka ülkelerdeki anti-demokratik gelişmeler karşısında Birliğin tutumu belirlenirken büyük oranda birkaç büyük devletin ağırlığının kararlarda etkili olması ve yeri geldiğinde üyelerden birinin kendi çıkarları gereği anti-demokratik tarafları desteklemesi hatta onlara silah satışı gibi somut yardımlar yapması aslında demokratik değerler söyleminin daha Birlik topraklarında bile olgunlaşmadığının göstergesidir.

İkincisi, üye devletlerin ya da onların iradelerinin birleşimiyle AB'nin, Birlik toprakları dışında ortaya çıkan anti-demokratik gelişmelere askeri operasyon veya başka türlü yaptırım kararları alırlarken demokratik değerleri arka plana itmeleri ve kendi ekonomik ve güvenlik çıkarlarını merkeze alarak hareket etmeleri, öncelikle demokratikleşmeyle barış ve kalkınma sağlanabileceğine kendilerinin inanmadıklarını göstermektedir. Kaldı ki Birliğin demokratik değerleri perde yaparak başka amaçlara ulaşmaya çalıştığı stratejinin de faydalı sonuçlar ürettiğini söylemek güçtür. Bizim burada farklı dönemlere ait birkaç örnek olayla ortaya koymaya çalıştığımız bu durumu teyit edecek şekilde, 1980'lerin sonlarından itibaren AB'nin

<sup>79</sup> Wallis, *Silent Accomplice*, 106.



ya da üyelerinin Afrika kıtasındaki çatışmalara yönelik gerçekleştirdiği bütün müdahaleleri mercek altına aldığı kapsamlı çalışmasında Gegout, bir yandan söz konusu müdahalelerin nedenleri arasında insani yaklaşımın (humanitarianism) hiçbir zaman öncelikli husus olmadığını ve pragmatik çıkarların baskın nedenler olduğunu teyit ederken; diğer yandan bu müdahalelerin, çatışmaların sona erdirilmesine ve sosyo-ekonomik gelişmenin desteklenmesine çok az olumlu katkısının bulunduğunu ortaya koymuştur.<sup>80</sup>

Son olarak, AB'nin demokratik değerler hususundaki samimiyetsizliği ve çoğu zaman baskıcı, darbeci hatta soykırımcı rejimleri destekleyici tutumu; farklı coğrafyalarda geniş insan topluluklarının demokratikleşme yoluyla politik ve toplumsal dönüşüm gerçekleştirebilme umutlarına da zarar vermiştir. Hatta bunların bir kısmının söz konusu dönüşümü gerçekleştirme arayışlarını anti-demokratik kanallara yöneltmelerine sebep olmuştur denilebilir. Bir de olayın karşı tarafına bakıldığında; AB ya da üyelerinin çıkarları doğrultusunda hareket ettikleri süreçte kendilerine destek geleceğine inanan liderlerin ve grupların, kendi devletlerinde anti-demokratik uygulamaları devam ettirme hususunda daha bir cesaret kazandıkları söylenebilir.

### Kaynakça

- AB Konseyi. "Barcelona Declaration Adopted at the Euro-Mediterranean Conference – 27-28/11/1995". [https://ec.europa.eu/research/iscp/pdf/policy/barcelona\\_declaration.pdf](https://ec.europa.eu/research/iscp/pdf/policy/barcelona_declaration.pdf) (04.07.2020).
- AB Konseyi. *Factsheet: 'The EU and the Fight Against Terrorism'*. Brüksel: AB Konseyi, 2007.
- AB Konseyi. *European Security Strategy – A Secure Europe in a Better World*. Brüksel: Konsey Genel Sekreterliği, 2009.
- AB Konseyi. *Council Conclusions on Egypt*, 21 Ağustos. Brüksel: AB Konseyi, 2013.
- Adler, Emmanuel. "Seizing the Middle Ground: Constructivism in World Politics." *European Journal of International Relations* 3, no. 3 (1997): 319-363.
- Akacem, Mohammed. "The Role of External Actors in Algeria's Transition." *The Journal of North African Studies* 9, no. 2 (2004): 153-168.
- Avrupa Komisyonu. *A White Paper: European Social Policy – A Way Forward for the Union*, COM (94) 333. Brüksel: Avrupa Komisyonu, 1994.
- Avrupa Komisyonu. *Egypt – Country Strategy Paper 2007-2013*. Brüksel: Avrupa Komisyonu, 2007.
- Avrupa Parlamentosu. *Helsinki European Council 10 and 11 December 1999 Presidency Conclusions*. [https://www.europarl.europa.eu/summits/hel1\\_en.htm](https://www.europarl.europa.eu/summits/hel1_en.htm) (14.06.2020).
- Barclay, Glen St. J. "The European Union and the Maghreb: A Clash of Civilisations?". *Australia & World Affairs* 25, no. 5 (1995): 5-17.
- Beetham, David ve Christopher Lord. *Legitimacy and the European Union*. Essex: Addison Wesley Longman, 1998.

<sup>80</sup> Gegout, *Why Europe Intervenes in Africa*.



- Boie, Hannah. *Civilian Power – An Analysis of Euro-Mediterranean Relations*. Berlin: Lit Verlag, 2009.
- Borchardt, Klaus Dieter. *The ABC of European Union Law*. Lüksemburg: AB Yayın Ofisi, 2010.
- Branche, Raphaël. “Torture and Other Violations of the Law by the French Army during the Algerian War”. *Genocide, War Crimes & the West – History and Complicity*, der. Adam Jones, 134-145. New York: Zed Books, 2004.
- Brosig, Malte. *Cooperative Peacekeeping in Africa – Exploring Regime Complexity*. Londra: Routledge, 2015.
- Callamard, Agnès. “French Policy in Rwanda”. *The Rwanda Crisis from Uganda to Zaire – The Path of A Genocide*, der. Howard Adelman ve Astri Suhrke, 157-184. London: Routledge, 1999.
- Cavatorta, Francesco. “The Failed Liberalisation of Algeria and the International Context: A Legacy of Stable Authoritarianism”. *The Journal of North African Studies* 7, no. 4 (2002): 23-43.
- Countrywatch. *Central African Republic Country Review*, 2020. [www.countrywatch.com](http://www.countrywatch.com) (28.06.2020).
- Duchêne, François. “Europe’s Role in World Peace”. *Europe Tomorrow: Sixteen Europeans Look Ahead*, der. Richard Mayne. Londra: Fontana, 1972.
- Elkins, Caroline. *Imperial Reckoning: The Untold Story of Britain’s Gulag in Kenya*. New York: Henry Hold and Company, 2005.
- Gegout, Catherine. “Causes and Consequences of the EU's Military Intervention in the Democratic Republic of Congo: A Realist Explanation”. *European Foreign Affairs Review* 10 (2005): 427-443.
- Gegout, Catherine. *Why Europe Intervenes in Africa – Security, Prestige and the Legacy of Colonialism*. Oxford: Oxford University Press, 2016.
- Gomes, Sophie da Câmara Santa Clara. *The European Union’s Political and Development Response to Rwanda*, 2001. <https://ecdpm.org/wp-content/uploads/2013/10/DP-27-European-Union-Political-Development-Response-Sudan-2001.pdf> (10.06.2020).
- Güney, Aylin ve Aslıhan Çelenk, “The European Union's Democracy Promotion Policies in Algeria: Success or Failure?”, *The Journal of North African Studies* 12, no. 1 (2007): 63-80.
- Habermas, Jürgen ve Jacques Derrida. “February 15, or, What Binds Europeans Together: Plea for a Common Foreign Policy, Beginning in Core Europe”. *Old Europe, New Europe, Core Europe*, der. Daniel Levy, Max Pensky ve John Torpey, 3-13. Londra: Verso, 2005.
- Habermas, Jürgen. “A Political Constitution for the Pluralist World Society?”. *Journal of Chinese Philosophy* 34, no. 3 (2007): 331-343.
- Habermas, Jürgen. “Democracy in Europe: Why the Development of the EU into a Transnational Democracy is Necessary and How It is Possible”. *European Journal of Law* 21, no. 4 (2015): 546-557.
- Harnisch, Sebastian ve Hanns W. Maull. “Introduction”. *Germany as a Civilian Power – The Foreign Policy of the Berlin Republic*, der. Sebastian Harnisch ve Hanns W. Maull, 1-9. Manchester: Manchester University Press, 2001.
- Hendrickson, Ryan C., Jonathan R. Strand ve Kyle L. Raney. “Operation Artemis and Javier Solana: EU Prospect for a Stronger Common Foreign and Security Policy”. *Canadian Military Journal* 8, no. 1 (2007): 35-42.
- Hobf, Ted. “The Promise of Constructivism in International Relations Theory”. *International Security* 23 (1998): 171-200.
- Horne, Alistair. *A Savage War for Peace: Algeria 1954-1962*. New York: New York Review Books Classics, 2006.



- Houben, Marc. *International Crisis Management – The Approach of European States*. Londra: Routledge, 2005.
- Hyde-Price, Adrian. “‘Normative’ Power Europe: A Realist Critique”, *Journal of European Public Policy* 13, no. 2 (2006): 217-234.
- Jüneman, Annette. “Repercussions of the Emerging European Security and Defence Policy on the Civil Character of the Euro-Mediterranean Partnership”. *Euro-Mediterranean Relations After September 11*, der. Annette Jüneman, 36-52. London: Frank Cass, 2004.
- Kagan, Robert. “Power and Weakness”. *Policy Review* 113 (2002): 3-28.
- Kaldor, Mary. “The EU as a New Form of Political Authority: The Example of the Common Security and Defence Policy”. *Global Policy* 3, Ek 1 (2012): 79-86.
- Kerstens, Paul. “‘Deliver Us from Original Sin’: Belgian Apologies to Rwanda and the Congo”. *The Age of Apology – Facing up to the Past*, der. Mark Gibney et al. 187-201. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2008.
- Kirchner, Emil J. “The Challenge of European Union Security Governance”. *Journal of Common Market Studies* 44, no. 5 (2006): 947-968.
- Kohler-Koch, Beate ve Berthold Rittberger (der.). *Debating the Democratic Legitimacy of the European Union*. Boulder: Rowman&Littlefield Publishers, 2007.
- Laffan, Brigit. “The Politics of Identity and Political Order in Europe”. *Journal of Common Market Studies* 34, no. 1 (1996).
- Larsen, Henrik. “The EU: A Global Military Actor?”. *Cooperation and Conflict* 37, no. 3 (2002): 283-302.
- Latek, Marta. *Briefing: Egypt's Muslim Brotherhood Experience - International Response and Regional Implications*. Brüksel: Avrupa Parlamentosu Araştırma Birimi, 2013.
- Levy Muse. *Report and Recommendation to the Government of Rwanda on the Role of French Officials in the Genocide Against the Tutsi*, 11 Aralık. Washington: Cunningham Levy Muse LLP, 2017.
- Lucarelli, Sonia. “EU foreign policy between telos and identity. A normative reading of the transatlantic divide”. *the Second Pan-European Conference on EU Politics: ‘Implications of a Wider Europe: Politics, Institutions and Diver-sity’*, 2004.
- Manners, Ian. “Normative Power Europe: A Contradiction in Terms?”. *Journal of Common Market Studies* 40, no. 2 (2002): 235-258.
- Manners, Ian. “European Union, Normative Power and Ethical Foreign Policy”. *Rethinking Ethical Foreign Policy: Pitfalls, Possibilities and Paradoxes*, der. D. Chandler ve V. Heins 116-136. New York: Routledge, 2006a.
- Manners, Ian. “Normative Power Europe Reconsidered: Beyond the Crossroads”, *Journal of European Public Policy* 13, no. 2 (2006b): 182-199.
- Mawdsley, Jocelyn. “The Arming of the European Union: Explaining the Armaments Dimension of European Security and Defence Policy”. *Perspectives* 22 (2004): 7-21.
- Norveç Nobel Komitesi. “The Nobel Peace Prize for 2012”. <https://www.nobelprize.org/prizes/peace/2012/press-release/> (02.06.2020).
- Novaky, Niklas. “From EUFOR to EUMAM: The European Union in the Central African Republic”. *European Foreign Affairs Review* 21, no. 1 (2016).
- Olsen, Gorm Rye. “Promotion of Democracy as a Foreign Policy Instrument of ‘Europe’: Limits to International Idealism”. *Democratization* 7, no. 2 (2007), 142-167.



- Gorm Rye Olsen. "The EU and Military Conflict Management in Africa: For the Good of Africa or Europe?". *International Peacekeeping* 16, no.2 (2009) 245-260.
- Orbie, Jan. "Civilian Power Europe: Review of the Original and Current Debates". *Cooperation and Conflict* 41, no. 1 (2006): 123-128.
- Özer, Yonca. "The European Union as a Civilian Power: The Case of the EU's Trade Policy". *Marmara Journal of European Studies* 20, no. 2 (2012): 63-94.
- Pace, Michelle. "Paradoxes and Contradictions in EU Democracy Promotion in the Mediterranean: the Limits of EU Normative Power". *Democratization* 16, no. 1 (2009):39-58.
- Pace, Michelle. "Mixed Messages from the EU won't Help Solve Egypt's Crisis". *The Conversation*, <https://theconversation.com/mixed-messages-from-the-eu-wont-help-solve-egypts-crisis-16595>, 2013 (20.09.2020).
- Peltner, Arndt. "Germany's Role in Rwanda's Genocide: See No Evil, Hear No Evil?", 2015, <https://www.dw.com/en/germanys-role-in-rwandas-genocide-see-no-evil-hear-no-evil/a-18522377>, (13.07.2020).
- Perruche, Jean-Paul. "For a European White Paper on Security and Defence". *Foundation Robert Schuman*, 2015, <https://www.robert-schuman.eu/en/european-issues/0360-for-a-european-white-paper-on-security-and-defence> (29.06.2020).
- Philippi, Nina. "Civilian Power and War: the German Debate about Out-of-Area Operations: 1990-1999". *Germany as a Civilian Power – The Foreign policy of the Berlin Republic*, der. Sebastian, Harnisch ve Hanns W. Maull, 49-67. Manchester: Manchester University Press, 2001.
- Pinfari, Marco. "The EU, Egypt and Morsi's Rise and Fall: 'Strategic Patience' and Its Discontents". *Mediterranean Politics* 18, no. 3 (2013): 460-466.
- Pinto, Maria Do Céu. "European and American Responses to the Algerian Crisis". *Mediterranean Politics* 3, no. 3 (1998).
- Pridham, Geoffrey. "The European Union, Democratic Conditionality and Transnational Party Linkages: The Case of Eastern Europe". *Democracy Without Borders*, der. Jean Grugel. London: Routledge, 1999.
- Risse-Kappen, Thomas. "Exploring the Nature of the Beast: International Relations Theory and Comparative Policy Analysis Meet the European Union". *Journal of Common Market Studies* 34, no. 1 (1996).
- Roberts, Hugh. "Dancing in the Dark: The European Union and the Algerian Drama". *Democratization* 9, no. 1 (2002): 106-134.
- Samur, Hakan. "Avrupa Birliği'nde Güvenlik Meselesi ve Türkiye". *Avrupa Birliği'nin Uluslararası İlişkileri ve Türkiye*, der. İlhan Sağsen ve Mehmet Dalar, 177-208. Ankara: Orion Kitabevi, 2018.
- Schemm, Paul. "Algeria Elections Failing to Inspire People". *The San Diego Union Tribune*, 9 Mayıs 2012, <https://www.sandiegouniontribune.com/sdut-algeria-elections-failing-to-inspire-people-2012may09-story.html> (15.07.2020).
- Sjursen, Helene. "Not so Intergovernmental after All? On Democracy and Integration in European Foreign and Security Policy". *Journal of European Public Policy* 18, no. 8 (2011): 1078-1095.
- Smith, Karen E. "The End of Civilian Power EU: A Welcome Demise or Cause for Concern?". *The International Spectator* 35, no. 2 (2000): 11-28.
- Smith, Karen E. "Beyond the Civilian Power EU Debate". *Politique Européenne* 3, no. 17 (2005): 63-82.



- Tardy, Thierry. "Does European Defence Really Matter? Fortunes and Misfortunes of the Common Security and Defence Policy". *European Security* 27, no. 2 (2018): 119-137.
- Wagner, Wolfgang. "Why the EU's Common Foreign and Security Policy will Remain Intergovernmental: A Rationalist Institutional Choice Analysis of European Crisis Management Policy". *Journal of European Public Policy* 10, no. 4 (2003): 576-595.
- Wallis, Andrew. *Silent Accomplice: The Untold Story of France's Role in the Rwandan Genocide*. Londra, I.B. Tauris, 2006.
- Welz, Martin. "Multi-actor Peace Operations and Inter-organizational Relations: Insights from the Central African Republic". *International Peacekeeping* 23, n. 4 (2016): 568-591.